
UNIVERSITY OF TORONTO
3 1761 00858710 7

Бібліотека полонених Українців табору Зальцведель.

Ч. 5.

З культурного життя України.

НАПИСАВ

Др. Зенон Кузеля.

ЗАЛЬЦВЕДЕЛЬ 1918. р.
Накладом «Видавничого Товариства ім. П. Куліша».

30

Бібліотека полонених Українців табору Зальцведель.

Ч. 5.

З культурного життя України.

НАПИСАВ

Др. Зенон Кузеля.

ЗАЛЬЦВЕДЕЛЬ 1918. р.
Накладом «Видавничого Товариства ім. П. Куліша».

З друкарнї Союза Визволення України в Зальцведелї.

Передмова.

Отся книжечка, яку пускаємо в світ, має товаришам, що виїздять до дому, дати короткий огляд найважніщих подій, що стали ся на Україні в области культурного життя від вибуху нової революції у березні по кінець 1917. року й бути невеликим провідником по Україні.

У первісний плян книжечки входили ще й розділи про шкільництво й головніщі орґанізації, одначе книжечку треба було видати скорше й тому обмежуємо ся в ній тільки до часописей, видавництв, видань, друкарень, книгарень, біблїотек і «Просвіт».

Матеріял, використаний у тім провіднику, безперечно не вичерпує всього, бо книжечку писано далеко від потрібних джерел і тільки на основі вісток у «Вістнику Союза визволення України» й київських щоденниках: «Робітнича Ґазета» й «Нова Рада», які доходили до нас доволї неточно.

Все ж таки книжечка подасть читачам багато справочного матеріялу, який може придати ся після повороту до дому.

Зальцведель, 24. березня 1918. р.

1.

Українська преса.

Із вибухом революції у Росії і проголошенням нового ладу, зачало ся для України нове, свобідне життя, яке до тепер мусіло душити ся під страшною лапою ненависного царизму.

Знесення давнїх обмежень, а тим самим і соромної памяти указу з 1876. р., що наложив був кайдани на українську мову, книжку й газету, отворило уста українському народові й викликало зараз же цїлий ряд видань на пекучі питання дня, а передусїм появу української преси.

Українська преса завсїди перша зголошувала ся до слова в обороні прав українського народу, як тільки не було більших цензурних перепон. Після революції в 1905. роцї скоро зачали появляти ся українські часописї, здобуваючи собі доступ до широких мас українського народу. Перший являєть ся в Лубнах «явочним порядком» „**Хлїбороб**“, по нїм у Полтаві „**Рідний Край**“, а далї київська „**Громадська Думка**“, що під зміненим заголовком „**Рада**“ вдержала ся аж до перших хвиль воєнної завірюхи в 1914. роцї. Крім того довше або коротше виходило ще кілька инших часописей, як наприклад „**Вільна Україна**“ в Петроградї, „**Народня Справа**“ й „**Вістї**“ в Одесї, „**Запоріжжя**“ й „**Добра Порада**“ в Катеринославі, „**Боротьба**“, „**Нова Громада**“, „**Сло-**

во“ й „Шершень“ у Київі, популярні часописї „Село“ (1909—1910) і „Засїв“ (1911 — 1912), „Слобожанщина“ й „Сніп“ у Харкові і т. д. так, що до половини 1906. р. появляло ся на Українї понад 30 часописей.

Не зважаючи на всї перепони й переслїдування, виходило на Українї перед війною все таки 17 українських часописей і журналів і кілька часописей, видаваних по московськи й по українськи (як „Комашня“ у Київі, „Хлїбороб“ у Харкові й инші). Між ними була тільки одна щоденна ґазета „Рада“ й два популярні тижневики „Світова Зірниця“ й „Маяк“, але за те аж 4 півмісячники: „Дніпрові хвилї“ (у Катеринославі), „Життє й Знаннє“ (у Полтаві), „Рілля“ й „Наша Кооперація“ (у Київі), 5 поважних місячників журналів: „Лїтературно-Науковий Вісник“, „Укр. Хата“, „Світло“, „Дзвін“ і „Сяйво“ і кілька видань, що виходили ще рідше („Україна“, „Укр. Студент“ і видання київського Наукового Товариства). Полїтичних часописей було між ними, з огляду на цензуру, дуже не багато й переважали лїтературно-наукові й фахові журнали.

Підчас війни положення укр. преси змінило ся на ґірше, бо російське правлїння скоро застановило всї українські ґазети, на прикінцї й невинну «Світову Зірницю», з виїмком одної однїської «Украинской Жизни», що виходила в Москві по московськи.

Щойно безпосередно перед революцією появили ся нові спроби видання укр. лїтературних журналів, як «Промінь», одначе тільки московський «Шлях» удержав ся до нової доби свобо-

ди, яка відразу викинула на світ кількадесять бадьорих органів для заспокоєння чим раз більше зростаючого заціkавлення громадськими й національними питаннями між українським загалом.

Українська часопись скоро стала щоденною потребою не тільки інтелігента, але й мало освіченого селянина й робітника. Замісць товстих літературно-наукових журналів і фахових видань, повстають живі політичні часописї, які освітлюють громадське життя з поглядів не тільки національного, але й партійного. Нова українська преса присвячена головно великим завданням революції й будівництву нового життя на Україні, вона захоплюєть ся й захоплює читачів біжучими питаннями й вимогами хвилї, вона жива, переповнена горячими міркуваннями й дискусіями.

Не знаючи цензури, вона свобідно може висказувати свою гадку й тому не диво, що загал рветь ся за нею, що з глухих місць упоминають ся за часописями, що, нечувана річ, українська преса часто подибуєть ся у прохожих і проїзжих. У більших містах українська преса знаходить доступ і до всіляких кіосків і на вулицю для дрібної продажі. Її тримають українські книгарнї, яких стає чим раз більше, а в Київі відкриваєть ся кіоск журналу «Шлях» (у Педагогічному Музеєві), який веде центральне бюро для прийому передплати на всї органи укр. преси («Роб. Газета», ч. 175.).

Побіч того всілякі інституції беруть на себе ширення укр. преси. При Укр. Центральній

Раді засновуєть ся пресове бюро, яке збірає всї вісти про укр. пресу, при волинській Укр. Раді отвираєть ся «інформаційне бюро», де можна не тільки дістати справки, але й купувати укр. ґазети, а таких бюр стає чим раз більше, прим. у Київі.

Полїтичні партії беруть теж на себе аґітацію за своєю пресою й ми читаємо про це часто у «Робітничій Ґазеті» і де інде. Військові орґанїзації й фронтові ради (напр. Південно-Західного фронту) присвячують пресї пильну увагу або й самі беруть ся до видання часописей, як наприклад Рада 12. армії.

Для забезпечення преси партії збірають окремі фонди, а деякі думають про власні друкарнї (як «Роб. Ґазета»), або й друкують ся вже у власній друкарнї.

При зростї інтересу до преси не диво, що з кінцем 1917. року виходило вже на Україні в пятеро більше часописей, ніж перед війною, бо яких 90 до 100. Подаємо їх тут, керуючись переважно вістками «Робітничої Ґазети», «Нової Ради» й «Вістника».

1. **Боротьба** орґан центр. комітету україн. партії соц.-революціонерів, виходить раз на тиждень у *Київі* (Львівська, 10).

2. **Будяк**, укр. журнал сатири й гумору, виходить раз на тиждень у *Київі* під ред. *С. Паночіна* (пер. 10 карб.).

3. **Вільна Праця**, окреме 15. число московської ґазети «Свободний Труд» вийшло у *Смілій* на Київщинї в день Шевченкового Свята 22. травня 1917. р.

4. **Вільна Спілка**, орган укр. партії соц.-федералістів, вих. у *Київі* 2 рази у місяць.

5. **Вільна Українська Школа**, загально педагогічний журнал, видає Всеукр. Учительська Спілка щомісячно від вересня за відповідальністю *С. Черкасенка*.

6. **Вільна Україна**, вих. як орган автономістів-федералістів що тижня в *Умані* під ред. *В. Камінського*.

7. **Вільне Слово**, укр. народня газета, вих. двічі на тиждень у *Золотоноші*. Видає золотоніська «Просвіта» спільно з повітовим і міським комітетами та кооперативним товариством.

8. **Вільний Козак**, вих. у *Білій Церкві* як популярно-військовий орган Всеукр. Ґенер. Козацької Ради під ред. *Семена Кінаша*.

9. **Вісти Батуринські**, щомісячна часопись, присвячена археольоґії, історії, громад. життю *Батурина* й Батуринщини, вих. від травня під ред. *В. Різниченка*.

10. **Вісти головної комісії по справах виборів до Установчої Ради** Укр. Нар. Республіки, вих. у *Київі* під ред. *Бойка*.

11. **Вісти громади Українців м. Трапезунда.**

12. **Вісти Єлисаветської Укр. Громади**, вих. у *Єлисаветі* (Єлисаветграді) на Херсонщині.

13. **Вісти з Півдня**, вид. *харківська* Рада роб. і салд. депутатів (див. «Роб. Ґазета», ч. 178 з лист.).

14. **Вісти Київського Губерніяльного Виконавчого Комітету**, вих. у *Київі* як вид. київ. губ. земства, а пізніще тимч. уряду під ред. *В. Проковича* й *Б. Дорошкевича*.

15. **Вісти Комітету Ради Селянських Депутатів**, вих. раз у тиждень у *Сквирі* на Київщині.

16. **Вісти Укр. Селянської Спілки**, вих. у *Київі*.

17. **Вісти Укр. Центр. Ради**, вих. у *Київі*.

18. **Вістник Полтавського Ґубернського Громадського Комітету**, вих. у *Полтаві* по московськи й українськи.

19. **Вістник Товариства Просвіта у Катеринославі**, вих. у *Катеринославі* (Поліцейська, 3).

20. **Вістник Товар. „Українська Хата“ в Херсоні**, вих. що тижня у *Херсоні* під ред. *Мізка*.

21. **Вістник Укр. Військового Ґенерального Комітету**, вих. від серпня що тижня в *Київі* як орган У. В. Г. К. (Вел. Володимирська, Педагог. Музей), 9. карб. річно.

22. **Волошки**, ілюстрований двохтижневик для дітей, виходить у *Київі* від 15. (28.) жовтня накладом Товариства «Волошки» під редакцією *Нат. Романович* (вул. Жилянська, 20), пер. 4 карб. 50 шаг.

23. **Воля**, вид. Центр. Комітету Укр. Соц.-Дем. Роб. Партії, вих. раз у тиждень у *Київі* (Жилянська, 20) під ред. *Б. Мартоса*.

24. **Громадянин**, вих. що тижня у *Житомірі* (Мала Вільська, 22), під ред. *С. Підгірського*, вид. Волинська Укр. Рада, передплата на 3 місяці 1 карб. 50 ш.

25. **Ґедзь, уїдлива муха**, сатирично-гумористичний двохтижневик, вилетів (1. число) 20. жовтня н. ст. у *Київі*.

26. **Джерело**, вих. що місяця у *Київі* як орган учнів київських середніх шкіл.

27. **Дніпро**, укр. ґазета, вих. у *Херсоні* під ред. *Павла Молоткова.*

28. **Жіночий Вістник**, вих. у *Київі* як орґан Укр. Жіночого Союза (Фундуклеївська, 61.).

29. **Засів**, вих. що тижня у *Харбині* з 5. груд.

30. **Звенигородська Зоря**, вих. щоденно з 1. травня як орґан *звенигородської* земської управи під ред. *І. Пищаленка.*

31. **Згода**, вих. у *Київі* як орґан Всеукраїн. Фельдшерсько-Акушерської Спілки (Тургенївська 32). Передп. до кінця року 3 карб.

32. **Земля і Воля**, вих. (що дня ?) у *Харкові* як орґан харк. комітету соц.-рев. партії з укр. відділом.

33. **Зоря нового життя**, вих. що тижня у *Кулунді* на Сибірі. (Чи не в Славгороді?).

34. **Ізвестія херсонскаго уезднаго земства**, вих. у *Херсоні*, мають укр. відділ.

35. **Каменяр**, вих. у *Київі* як орґан учнів середніх шкіл Київа (Фундуклеївська, 55).

36. **Київська Земська Ґазета**, вих. що тижня у *Київі* як орґан київ. ґуб. земства.

37. **Київські Ґуберніяльні Вісти**, друкували ся в укр. і москов. мовах.

38. **Книгарь**, літопись укр. письменства, щомісячний критико-бібліографічний часопис, присвячений справам укр. видавництва, вих. у *Київі* під ред. *В. Старого*, вид. Товариство «Час» у Київі (Володимирська, 42). Передп. до кінця 1917. р. 2 карб.

39. **Книжний Бюлетень**, вих. 2 рази в місяць у *Полтаві*. Видає Бюро Педагоґічне при полтавській ґуберньскій управі.

40. **Комашня,** вих. як орган Київського Союза установ дрібного кредиту у *Київі* під ред. *Ф. Матушевського.* (Інститутська, 3).

41. **Конфедераліст,** орган укр. соц.-рев. незалежних, вих. двічі на тиждень у *Київі* на московській і укр. мовах. (У листопаді вийшло 1. 2. числа).

42. **Кооперативна Зоря,** вих. у *Київі* коштом і заходом Дніпров. Союза Споживних Товариств од 1918. р. Передп. 16 карб. річно.

43. **Літературно-Науковий Вістник,** місячник літератури, науки й громадського життя, вих. у *Київі.* (Підвальна, 31).

44. **Молоде Життя,** вих. у травні 1917. року як час. укр. молодіжі київської VIII. гімназії у *Київі.*

45. **Народния Волинскія Ізвєстія** зукраїнізували ся.

46. **Народня Воля,** вих. що дня з 30. цвітня у *Київі.* (Хрещатик, 27). Видав Центр. Кооперативний Комітет під ред. *Максима Ковалевського.*

47. **Народнє Слово,** укр. дешева ґазета, вих. у *Катеринославі* під ред. *Хв. Пазенка* (Управа залізничої дороги, юридична часть, Проспект 112). Передпл. 5 карб. річно.

48. **Народнє Слово,** вих. що тижня в *Чернигові.* Видав Черниг. ґуберн. Рада селянських депутатів. під ред. *В. Еланського, І. Коновала* й *Т. Осадчого.*

49. **Народні Бажання,** вих. у *Ольгополі,* подільської ґуб. як видання ольгопольського відділу Союза подільських Українців під ред. *Д. Зосимати.*

50. **Наш Край**, укр. відділ земської ґазети Народная Жизнь у Катеринодарі (*див.* Вістн. СВУ. ч. 177).

51. **Наша Спілка**, вих. тричі на тиждень у *Ромнах* полтавської ґуб., видає Роменський Союз Кредитових та Споживних Товариств. Передп. на пів року 4 карб. (Освітлює інтереси трудового селянства, робітників та кооперативне життя).

52. **Наше Життя**, орґан петроградського Комітету Укр. Соц.-Дем. Робітничої Партії, вих. у *Петрограді* (Петроградська Сторона, Архирейська вул., ч. 6). Передп. чверть річно, 1 карб. 50 к. Перестала виходити з кінцем травня.

53. **Нова Громада**, щоденна соціялїстична ґазета виходила від 10. листопада ст. ст. на основі постанови обєднаного засїдання укр. орґанїзацій *Харкова*, як орґан «Ради Слобідської України» (Х. Миколаївська площа 22, «Укр. Будинок»). В редакції мали бути 1 укр. соц.-демократ, 1 укр. соц.-рев. і 1 укр. соц.-фед.

54. **Нова Рада**, ґазета полїтична, економічна й лїтературна виходить з 25. березня щоденно у *Київі* (Інститутська, 22), видає Товариство підмоги лїтературі, науці й штуці під ред. *А. Ніковського.*

55. **Перший Крок**, вих. в *Ольгополї* на Поділлї як окружний орґан семинаристів київської учебної громади під ред. *Я. Нечиталюка* (містить статті на всї теми по всїм відділам науки). Передп. 20 карб. річно, число в 50 сторінок 2 карб. *(див.* «Роб. Ґаз.» ч. 184).

56. **Подільська Воля**, вих. від липня що тижня у *Вінниці* як орґан безпартійно-демокра-

тичний соціяльно-політичного й кооперативно-економічного змісту під ред. *Д. Марковича* (Миколаївський пр. 70). Видає Товариство «Воля». Передп. до кінця року 5 карб.

57. **Праця і Воля,** видає укр. організаційне бюро у *Вороніжі.*

58. **Рідне Слово,** вих. що тижня у *Харкові* (Соборний пер. 1) як орган харківського організаційного комітету.

59. **Рілля,** двухтижневий хліборобський кооперативний часопис, вих. від 14. жовтня у *Київі* (Тургенівська, 9). Видає товариство «Український Агроном». Передп. до кінця року 1 карб. 50 коп.

60. **Робітник,** вих. від червня у *Харкові* як орган харків. укр. соц.-дем. партії.

61. **Робітнича Газета,** вих. що дня з 30. березня у *Київі* (Прорізна, 28) як центральний орган Укр. Соц.-Демокр. Робітн. Партії під ред. *В. Винниченка*, потім редакційного комітету.

62. **Світова Зірниця,** вих. що тижня у *Київі* (Фундуклеївська, 25). Редактор і видавець *В. Волошиновський.*

63. **Селянська Думка,** селянська газета, вих. що тижня з 16. серпня у *Таращі* на Київщині як орган Подільської Селянської Спілки. Місячна передплата 48 шагів.

64. **Селянська Спілка,** вих. що тижня у *Полтаві* як орган полтавської Ради селянських депутатів.

65. **Селянська Спілка,** вих. що тижня у *Київі* (Монастирська, 6) (*див.* Календар «Просвіти» на 1918. р. ч. 41, можливо рівнозначне з ч. 63).

66. **Сонце України**, щомісячний журнал літератури, політики й теперішнього життя, вих. у *Москві* (Тверська, 36, книгарня «Наука і Труд»). Передп. на рік 10 карб.

67. **Соціяліст-Революціонер**, вих. два рази на тиждень у *Полтаві* (звертає найбільшу увагу на селянське життя, особливо на земельне питання, вол. земства й на кооперацію). Число 20 шагів.

68. **Степ**, видає товариство «Просвіта» в *Павлограді* (Дворянська вул., городська школа, *К. М. Зінковському)*. Число 8 шагів.

69. **Стерно**, вістник київського укр. студентства, вих. у *Київі* (Педагогічний Музей).

70. **Стерно**, художньо- мистецький часопис, вих. 2 рази в місяць у *Житомірі* під ред. *І. Зоранчука.*

71. **Театральні Вісти**, вих. що тижня у *Київі* (Благовіщенська, 34) як орган Театрального Організаційного Комітету.

72. **Украинская Жизнь**, вих. що місяця до кінця 1917. р. у Москві.

73. **Українець на Зеленому Клині**, вих. що тижня у *Владивостоці*, під ред. *Д. Боровика.*

74. **Українська Амурська Справа**, вих. що тижня у *Благовіщенську* на Амурі під ред. *Ситницького.* Видає Українська Рада.

75. **Українська Військова Справа**, тижнева військова газета, вих. у *Київі* від 1. червня (Педагогічний Музей). Передп. 4 карб. Число 10 шагів.

76. **Українська Республіка**, вих. від грудня 2 рази в місяць у *Київі* (стоїть на грунті укр. державности).

77. **Українська Школа**, загально педагогічний журнал для школи й сімї, вих. що місяця від вересня під ред. *С. Русової, Ю. Сірого, Я. Чепіги й С. Черкеска)а.н* у *Київі* (В. Володимирська, 43, крамниця «Час»). На пів року 7 карб.

78. **Українське Пасїшництво**, вих. у *Київі* Фундуклеївська, 27) від 14. вересня зошитами по 16 сторінок з малюнками під ред. *Е. Архипенка.* Передп. до кінця року 1 карб. 50 шагів.

79. **Українське Слово**, вих. в *Одесї* (Соборна, 2) під ред. *Б. Чеховського,* як видання одеського українського керовничого комітету.

80. **Український Агроном**, вих. 2 рази в місяць у *Київі* як видання товариства «Укр. Агроном». Передп. 12 карб.

81. **Український Голос**, вих. у *Ризї*, видав Вичонавча Рада Українців *.* (12-ої) армії.

82. **Українські Вісти Закавказу**, орган інформаційно-безпартійний, вих. 2. рази на тиждень у *Тифлїсї* під ред. (й накладом) Української Громади в Тифлїсї.

83. **Українські Медичні Вісти**, двохтижневий часопис медико-санітарних справ України, вих. з 1. січня 1918. р. як орган Всеукр. Спілки Лїкарів (див. «Нова Рада», ч. 217).

84. **Хвиля України**, вих. що тижня в *Хабаровську* (поч. скр. ч. 25).

85. **Чернигівщина**, щоденна громадсько-полїтична газета, вих. у *Чернигові* московською й українською мовою. Видання чернигівського губернського земства. 15. карб. річно.

86. **Чигиринські вісти**, вих. що тижня в *Чигирині* під ред. *А. Гулї* (про вихід перших чи-

сел, див. «Нова Рада», ч. 197).

87. **Чорноморська Рада**, вих. що тижня в *Новоросійську* під ред. *Пр. Воронина*. Видає «Чорноморська Рада». Чвертьрічно 1 карб.

88. **Школа й життя**, орган ученицького товариства „*Юнацька Спілка*“, вих. від 30. жовтня 2 рази в місяць у Сквирі (Народній Дім).

89. **Шлях**, вістник літератури, мистецтва та громадського життя, вих. що місяця спершу у *Москві*, потім у *Київі* (Мариїнсько-Благовіщенська, 123) під ред. *Хв. Коломийченка*.

90. **Юнак**, часопись середношкільної молоді, вих. у *Переяславі* на Полтавщині. Видає Переяславська Учнева Спілка. (Перше число вийшло з початком грудня, *див.* «Нова Рада», ч. 205).

Крім того були заповіджені, тільки невідомо, чи появили ся, ще отсї часописї:

91. **Вістник**, орган Головної Укр. Студентської Громади в *Київі*.

92. **Досвід**, літературно-політичний двохтижневик, мав виходити кожного 5. і 25-го у *Валку* ліфляндської ґубернії зошитами в 32 сторінки з вінєтками відомого латишського артиста маляра *Грузіна*. Видає ґрупа незалежних Українців («Нова Рада», ч. 162).

93. **Просвітянин**, часопис спілок «Просвіт» на Україні, кн. І. Видає Т-во ім. Шевченка в Київі («Нова Рада», ч. 206 з 12. грудня доносила, що «друкуєть ся»).

94. **Україна**, видає для салдатів Український Комітет румунського фронту. («Робітнича Ґазета», ч. 170, пише, що «Україна» зачне незабаром виходити).

Крім того у Білій на Підляшу виходить заходом і силами Українців полонених тижневик **„Рідне Слово“** під ред. *А. Соловейчука.*

Поза територією України в таборах Українців полонених виходять ще: тижневик **„Розвага“** у Фрайштадті в Австрії, два рази на тиждень: **„Вільне Слово“** у Зальцведелі, **„Громадська Думка“** у Вецлярі й **„Розсвіт“** у Раштаті й від 1918 р. двохтижневик **„Селянин“** у Зальцведелі.

Заходом «Союза визволення України» до кінця 1917-ого року виходив у Відні що тижня **„Вістник СВУ.“**

Як бачимо із цього спису, між часописями переважають часописі *політичного змісту,* значна частина припадає на офіціяльні видання земств, укр. рад і громад, організаційних комітетів та селянських, робітничих і салдатських рад, а найменше припадає на літературно-наукові й фахові часописі, яких перед революцією виходило найбільше. Із 94 вичислених часописей було тільки 35 фахових і літературно-наукових, але і тут справді фахових було ледви 11, а літературно-наукових і присвячених театрові й мистецтву 8, коли инші часописі цього відділу (студентські—8, військові—5 і инші) мали характер більш політичний. Майже всі инші часописі, в числі 40, були присвячені політичним і громадським справам взагалі або загальним національним та місцевим справам (12 часописей).

Крім того три часописі займали ся просвітними справами, три, зглядно чотири, були присвячені науці, політиці й економії, а дві були гумористично-сатиричні.

Що до свого *призначення* найбільше видань, бо 42, звертало ся до *загалу* й писало ся мовою, приступною для всїх, 28 видань було популярних і призначених для селян (14), робітників (6), війська (4) або для «народу» (4), а крім того виходило 9 часописей для шкільної молоді й дїтей (1).

Для інтелїгенції друкувало ся ледви 17 видань.

Не зважаючи на великий зріст партійного життя на Україні, найбільше число видань припадає на *загально національні* або *безпартійні* видання, яких було приблизно 52. *Партійних* часописей, о скільки можна вносити з самих заголовків і вістей у «Роб. Газеті», «Новій Радї» і «Вістнику», було не багато, бо ледве 19, з чого 7 припадало на Селянську Спілку, 5 на соц.-революційну партію, 4 на соц.-демократичну партію, 2 на соц.-федералїстів і 1 на самостійників.

В дійсности це число мусить бути значно вище, бо про 16 часописей нема ніяких інформацій, а про дальших 5—6 часописей, видаваних радами робітничих, селянських або салдатських депутатів не зазначено партійної приналежности.

Як можна було сподївати ся, найбільше видань виходило *накладом українських орґанїзацій*, рад і спілок, разом 59 (з того народнїх рад і земств 14, Укр. Громад, орґанїзаційних та керовничих комітетів, Просвіт і инших орґанїзацій 20, селянських спілок 6, кооперативних спілок 7, військових рад 6 і т. д.). За партійні ґроші друкувало ся тільки 13 видань (вчисляючи ж селянські спілки—19), а ледви 5 видань виходило

коштом окремих накладень. Три видання появляли ся на кошти видавців і редакторів. При яких 10 виданнях видавці не зазначені.

Із самих заголовків, які до того не всюди докладні, не можна бачити, *як часто часописї появляли ся,* бо аж при 34 виданнях не зазначено часу появи. З инших видань було *найбільше тижневиків* (17) і *двотижневиків* (11) і вони творять безпечно більшу частину укр. преси. В другу чергу йдуть місячники, яких значить ся у наших матеріялах 10. Новітня преса, цеб то часописї, що виходять частїще тижня, заступлені ще у нас дуже слабо: дневників було 6, одна часопись виходила 3 рази в тиждень, а 4 два рази в тиждень. Публики, яка що дня потребувала б часописї, у нас ще, видно, не багато.

Цїкаво ще поглянути на *територіяльне розміщення* нашої преси, бо з цього можна вносити багато про стан національної свідомости й духових потреб поодиноких земель, міст і ґуберній.

Головним *центром* цїлого *видавничого руху* на Україні *був Київ,* де виходило аж 41 видань або, коли дочислити видання київської ґуберпії в числї 8, рівно *половина* (50%) *української преси.* Инші центри, як *Харків* (5 видань), *Полтава* (4), *Херсон* (3) не встигли ще скріпити ся, але мають будучину перед собою, як осередки ґуберній зі зростаючим оживленням українського руху (в полтавській ґубернії виходило наприклад 7 видань, у херсонській ґуб. 4 видання). Поза тим виходило у ґуберніяльних містах, у *Житомірі* 3 видання, у *Катеринославі* 2, в *Чернигові* 2, *Кате-*

ринодарі і в *Вороніжі* по одному виданню. З повітових міст виказують ще Сквира й Ольгопіль по 2 видання, Сміла, Умань, Золотоноша, Біла Церков, Батурин, Елисаветград, Звенигородка, Ромни, Винниця, Павлоград, Чигирин, Переяслав, Катеринодар і Новоросійськ по одному.

Розглядаючи українську пресу по ґуберніям, дістанемо такі цифри видань: 1) *Київська* ґубернія *49,* 2) *полтавська ґуб. 7,* 3) *харківська 5,* 4) *херсонська ґуб. 3,* 5) *волинська 3,* 6) *катеринославська 3,* 7) *подільська 3*, 8) *чернигівська 3,* 9) *вороніжська 1,* 10) *чорноморська область 1,* 11) *кубанська область 1* і 12) *бесарабська ґуб. 1* (о скільки виходила часопись «Україна» для румунського фронту).

Разом виходило *на укр. території 80 українських видань,* з чого 6 українською й московською мовою. Як на 26 міліонів людности, що живе в тих ґуберніях, це здавало ся б, небагато, бо *одне видання припадає на 325.000* людности, коли в австрійській Україні перед війною одно видання припадало на яких 60—80.000 людности. Одначе, як на початок і як на воєнні часи, це дуже багато, особливо коли взяти значне число неграмотних.

Деякі ґубернії й области загалом не мають своїх видань, а то таврійська, курська й ставропільська ґубернії, і донська область, що разом числять коло 5 міліонів Українців.

За те гарно заступлені українські кольонії.

Поза границями України виходило 12 видань, з того 3 у Москві й по одному в Петроградї, Ридзї, Тифлісї, Харбинї, на Кулундї, у

Владивостоці, Благовіщенську, Хабаровську, Валку й Трапезунді.

Такий стан був приблизно з кінцем. 1917. року, бо ж не знати, чи всї часописї виходили до кінця. Наїзд більшевиків стримав на хвилю зріст укр. преси й поробив у нїй великі спустошення, одначе тільки на хвилю, й ми певні, що з кінцем 1918. р. число укр. часописей значно побільшить ся й покриє густою сїткою цїлу українську територію.

2.

Українські видавництва.

Великий зріст українського культурного руху зазначив ся не тільки у значно збільшеному числї часописей, але також у незвичайно сильному прирості видавничих товариств і спілок. Коли перед революцією видаванням книжок займали ся здебільша рухливі одиниці, як наприклад покійний Грінченко, М. Загірня, М. Дмитріїв, Єфремов, О. Пчілка й инші, а видавничих товариств було так мало, що можна їх було почислити на пальцях руки, то від нової революції обставини цілком перемінили ся і то на користь. Число власних накладів стало дуже невелике, так як це буває у народів вище розвитих, а за те повстав цілий ряд окремих видавничих спілок, товариств і орґанїзацій, що взяли ся пляново до видавання українських книжок, брошур, нот і часописей.

Початки українського видавничого руху, коли не числити давнїщих спроб, галицьких видавництв і заграничної дїяльности М. Драгоманова в 80-х роках, сягають 90-х років 19-го століття. В 1895. р. *Борис Грінченко* закладає у *Чернигові* коштом *У. Череватенка* перше тривале *видавництво книжечок для народу*, що перетривало довші часи й випустило цілу низку гарних видань, випираючи чужі лубочні видання. В 1898. р. засновуєть ся у Петроградї **«Добродійне Товариство для видавання дешевих книжок в укр. мові»**,

а майже рівночасно виступає київське видавництво «**Вік**», що випустило друком багато гарних книжок, між иншим і збірні видання наших кращих письменників.

Очевидно, всї ті видавництва могли видавати тільки книжки гарного письменства, бо на инші видання не дозволяла цензура, яка на приклад у роках 1895—1904 із 230 творів поданих у цензуру не дозволила аж 150. Полїтичні видання мусїли виходити за границею у Львові і Чернівцях і коло того чимало заслужила ся особливо Революційна Українська Партія (Р. У. П.), яка крім брошур видавала нелегальні часописї «*Гасло*», в Чернівцях в 1901. і 1902. р. р., «*Селянин*» (1903—1905) і «*Працю*» (1904—1905).

Перша революція видвигнула кілька нових видавництв, які переважно вдержали ся довше, деякі аж до сьогодняшнього дня. Особливо значнїщу дїяльність розвинули нові київські видавництва «**Час**», «**Лан**», «**Український Учитель**», «**Ранок**» і «**Дзвін**». Крім того з тих часів маємо ще видавництво «**Шлях**» і «**Зоря**» (для малих видань).

Деякі з них як київська «**Боротьба**» й «**Праця**» мусїли скоро перервати свою дїяльність, бо були на тодїшнї часи за «революційні» для цензури, другі прожили ще трохи довше.

В 1906-ім роцї приступає київська «**Просвіта**» до видавання популярних книжечок і видала їх аж до свого замкнення в 1910-ім роцї кількадесять.

В 1907. р. зачинає у Київі свою дїяльність галицька «**Українсько-руська Видавнича Спілка**»,

спершу видаванням «Літературно-Наукового Вістника» й відбиток із ньоґо, а пізніще й окремих публікацій. Так само переносить ся на Україну львівське «**Товариство прихильників укр. науки, штуки й літератури**».

Тогож самого року засновуєть ся у Києві заходами професора *Грушевського* «**Українське Наукове Товариство в Києві**», яке від 1908. року зачинає видавання *„Записок Наук. Товариства у Києві“* і инших научних видань, а від 1914. року чвертьрічника *„Україна“*.

Окремо займали ся видаванням книжок деякі кооперативи (наприклад Сільсько-господарське Товариство у Харкові), земства або книгарні та накладчики, як *Е. Череповський, Ідзіковський, В. Яковенко, Волошиновський* і т. д., між ними навіть московські, як наприклад *Ситін* і *Губанов*.

Війна припинила майже цілком українську видавничу діяльність, одначе треба було тільки подуву нового свобідного життя, щоби *відновили ся всі старі видавництва* з перед війни, як наприклад «Вік», «Дзвін», київська «Просвіта», «Добродійне Товариство», «Товариство прихильників науці і штуці», «Час», «Шлях», «Криниця», «Україн. Агроном,» «Українське Видавництво у Катеринославі», «Видавництво Просвіти» тамже і т. д.

Побіч відновлення старих видавництв повстає цілий ряд *нових*.

До видавань книжок, журналів та часописей беруть ся окремі видавничі товариства, деякі на паях, а инші на звичайних товариських стату-

тах, дальше зближені до них просвітні товариства, кооперативні спілки, педагогічні товариства, всілякі фахові (як лікарські, фельдшерські й ин.) й станові організації (наприклад військові, селянські, студентські, жіночі й инші), потім офіціяльні уряди й організації та комітети, як земства, народні ради, ради депутатів, укр. громади, організаційні й керовничі комітети й т. ин.

Надзвичайну рухливість проявили дальше поодинокі українські партії, друкуванням і ширенням партійної літератури, всіляких метеликів, відозв і плякатів. Зросло теж дуже число приватних підприємців та накладчиків, які, бачучи великий попит на українську книжку, хотіли на ній заробити.

«По трьох роках примусового мовчання— пише в тій справі *В. Старий* у 110. числі «*Нової Ради*» з 10. серпня—розтулились нарешті українські уста, вільно залунало наше слово, загукотіли з небувалою силою машини друкарські, що родять похапцем українську книжку, якою набивають ся полиці старих і нових наших книгарень, заповнюють ся і враз порожніють, бо книжка й ґазета незвичайно швидкою ходою поспішає на село... Нове, вільне слово, рідне слово летить до братів, незрячих гречкосіїв, розтулює їм очі, показує нові обрії, де маячить уже прийдешнє щасливе життя. Хороші часи».

І. Свєнціцький, що на своїх очах бачив зріст українських видавництв за останні місяці,

згадує про це такими словами («Ми й вони», *„Діло“* ч. 51 з 1918. р.):

«Українські книгарні, що так собі животіли провінціяльними крамничками, стали торгувати як столичні перворядні фірми. Українські ґазети, що до тепер давали більше клопоту й ґризоти видавцям та експедиторам, стали на духи обзаводитись ротаційними машинами (що скоро друкують). Українські видавництва брались здебільшого за такі праці, які можна було випускати 50—100.000 примірників і т. д.».

Українська книжка стала справді насушною потребою так, що скоро зявила ся навіть потреба видавання окремого біблїоґрафічного журнала, який зачав виходити у Київі заходом і коштом товариства «Час».

Цілком слушно писав з нагоди того редактор *„Нової Ради“ А. Ніковський* (ч. 139.):

«Дуже важно зазначити самий факт появи українського біблїоґрафічного журнала *«Друкарь»:* адже це свідчить про те, що наша продукція книжна одразу виросла, поширилась і посіла те становище, з якого її вже стороння сила не стягне. І справді, українське державне життя ще не почалось (це писалось у вересні минувшого року), офіціяльні інституції українські ще майже нічого не робили і не зробили, а тимчасом у великому числї назвищ і примірників, поборюючи небувалі технічні труднощі, пішла на ринок українська книжка, пішла, і кожна поодинока швидко десь зникав, знаходячи собі покупця й читальника. Це свідчить, що ми

одразу скочили на якийсь значно вищий щабель культурности, що потреби нашого громадянства вельми широкі. Стежити за книжкою тепер не легко»...

Зявила ся також потреба окремих *інформаційних бюр і контор.* При волинській Укр. Раді у *Житомирі* дають ся справки (щоденно від 10—1, 4—9) про всї справи книжкового руху й продають ся зараз «розмаїті книжки полїтичного й белєтристичного змісту, а також сучасну біжучу лїтературу».

Інформаційне бюро при Київськім ґуберняськім земстві крім справок виготовило (купило й само видало) силу книжок до сучасного полїтичного моменту на українській мові й має зверх своєї потреби, для продажу сто тисяч книжок 32 назв, за знижкою 20%». («Робіт. Ґазета», 97.)

У *Київі* заклалось також *інформаційне бюро для педаґоґічних підручників* для шкіл (В. Володимирська, 42).

Таких прикладів можна б навести ще більше, а всї вони разом свідчать про незвичайний зріст укр. видавничої дїяльности.

Перейдїм же тепер *дїяльність* тих *видавництв* і накладчиків, користаючи ся переважно вістками «Робітничої Ґазети» й «Нової Ради», які я мав щойно з 50. числа (багато чисел не дійшло). При книжках року не зазначую, бо всї вичислені видання появили ся в 1917-ому роцї.

Благодїйне Товариство у Петроградї перенесло ся з Петрограду до *Київа* (Столипинська, М. Волод. вул. 31, пом. 20) і мабуть через зміну

місця побуту й нових умов не встигло розвинути більшої діяльности, бо випустило тільки великий *календар* (ціною 1 карб. 50 к.) і друге доповнене видання книжки *Е. Чикаленка*: Розмова про мову (стор. 32, 20 коп.) та заповіло, що незабаром вийде друком книжка *О. Кисіля*: Український вертеп (з малюнками).

Незвичайно живу видавничу діяльність розвинуло Товариство „Вернигора" у *Київі*, яке, як подає «Нова Рада», за пять місяців діяльности видало книжок та брошур 22 назви у 510.000 примірників і листівок, плякатів та портретів 350.000 прим., разом 860.000 примірників, а до кінця 1917. року випустило друком понад 30 передруків і кілька нових книжок у кількох (окремо нумерованих) секціях: Політично-агітаційній (понад 15 чисел), Літературно - історичній, Клясичній, Науковій, Діточій і Військовій.

Товариство «Вернигора» прислужило ся дуже тим, що з самого початку, коли щойно зачинав ся видавничий рух на Україні, випустило багато актуальних книжечок, особливо освідомляючого національного змісту.

Маючи нагоду власноручно оглядати значну частину видань «Вернигори», подаю їх в поазбучному порядкові:

В. К.: Історія українського народа (Стор. 48, ціна 50 коп.).

Велика шкільна мапа України (72×132 ст.) на 5 фарб. (Ціна 3 карб. 50 коп.)

Возняк М.: Наша рідна мова (15 коп.).

Дефое: Робінзон Крузо (50 коп.).

Катехізм Українця (20 коп.).

Кобилянська О.: Юда, новеля (Стор. 16).

Маковей О.: Подорож до Київа. Поезії (Стор. 46, 25 коп.).

Молієр: Тартюф. Переклад В. Самійленка, з ілюстраціями, передмова М. Вороного.

Мученик за волю України гетьман Павло Полуботок, з портретом (10 коп.).

Нічше: Так мовив Заратустра.

Островський О.: Руйнування Батурина. Історичне оповідання (25 коп.).

Пачовський В.: Гетьман Петро Дорошенко, з портретом (Стор. 7, 8 коп.).

Петренко - Попович: Українська граматика для народніх шкіл, ч. 1. (Стор. 32, 30 коп.).

Поезія війни. Сучасна війна в поезії австро-угорської України (Стор. 16, 15 коп.).

По *Рудницькому:* Коротка ґеоґрафія України. Част. І. (50 коп.).

Раковський І.: Расовість Українців.

С. Я. і А. Хомик: Опис рідного краю. Коротка ґеоґрафія України. Дві части (по 50 коп.).

Франко І.: Королик і медвідь (ілюстр. казки).

Франко І.: Лисичка кума. Вовк старшиною (ілюстровані казки).

Франко І.: На святоюрській горі та Іван Вишенський.

Франко І.: Як воювали Запорожці?

Хомик А.: Російські Установчі Збори чи міжнародній конґрес (12 коп.).

Цегельський Л.: Історія української держави й боротьба за її відбудовання (8 коп.).

Шерстюк Гр.: Граматика, часть 1. і 2.

Крім того приймала ся вже передплата на книжку проф. львівського університету *С. Рудницького*: Україна, земля та народ. Мало бути 430 сторін, великої вісімки, 26 ілюстр. на крейдяному папері й 11 мап. Передплата 6 карб.

Із карток бачив я тільки одну листівку: *Б. Хмельницький* і переяславський трактат, яка була репродукована у «Вільному Слові».

Колись вельми рухливий „Вік" зазначив ся тільки 3. виданням праці *Єфремова С.*: Історія українського письменства (6 карб.).

Товариство „Волошки" *(Київ,* Жилянська 20) видає часопись для дітей «Волошки».

Видавниче Товариство „Воля" видало у Вінниці (Миколаївський проспект, 70) дві книжечки:

1. *Шириця Ю.*: Земельне питання (40 к.).
2. *Шіянов Г.*: Що таке державна власть (40 коп.).

Видавництво „Воля й Доля" випустило *(див.* «Нова Рада», ч. 197) отсї видання:

1. *Руданський Ст.*: Мазепа. Історична поема (25 коп.).
2. *Переяславський трактат* (плякат) (5 коп.).
3. *Дума* про Тараса Шевченка (25 коп.).
4. *Кобець О.*: Тарасова Ніч. Драматичний малюнок (25 коп.).

Дальше видало воно 15 світлин до Шевченка.

Видавництво „Гасло" у *Київі* надрукувало, як знаємо з «Роб. Газети» (ч. 178), 8 книжечок, з яких відомі нам числа:

6. *Федорченко І.*: По закону й инші оповідання.

7. *Федорченко І.*: На передодні. Пісні волї та недолї.

8. *Федорченко І.*: Погробовець Запоріжської Січі. Історичний нарис проф. Дубецького. Переклад з польської мови з додатками й одмінами (40 коп.).

Артистичне видавництво „День“ видало художнї, друковані за кордоном фарбами портрети Шевченка, призначені спеціяльно для шкіл і установ (ціна 1 карб.), малі портрети Шевченка (по 50 коп.) і инші видання, які продають ся виключно в крамниці «Час» (*Київ*, Володимирська, 53).

Видавництво „Десна“ в *Чернигові*, як доносить «Нова Рада» (ч. 160), готувало шкільні підручники для нижчих і середнїх шкіл, а з окрема «Підручник для середнїх шкіл по гиґієнї» *В. Базілевича.* Мало також випустити Байки *Глїбова.* Чи що вийшло накладом цього видавництва, не знаємо.

У *Петроградї* існувало видавництво „Джерело“, яке випустило, як перше число, третє видання книжки *Б. Грінченка*: Якої нам треба школи (Стор. 16, ціна 10 коп.).

Після кількалїтньої перерви приступило до дальшого видавання книжок і видавництво „Дзвін“, якому з давнїщих часів завдячуємо між иншим видання творів Винниченка, й яке виданими зараз книжками показало, що додержує давнїх традицій, а це, щоб книжки як ідейним змістом,

так і зверхнім виглядом задоволяли широкі круги України.

У 1917-ім році «Дзвін» випустив 3 книжки:

Винниченко В.: Федько Халамидник (30 к.).

Винниченко В.: Салдатики (25 коп.).

Садовський В.: Про професійні союзи (25 к.).

Крім того друкували ся й мали скоро вийти отсї книжки:

Винниченко В.: Боротьба (з листів студента, висланого в салдати).

Маркович Д.: Твори, два томи.

Садовський В.: Капіталїзм і соціялїзм.

Українські казки для дітей, з малюнками. Частина 1. і 2. під редак. В. Винниченка й Ю. Сїрого.

Видавництво «Діло» в *Одесї* випустило дві книжечки:

1. *Чернявський А.*: До рідного люду (30 к.).

2. *Охрименко З.*: Аритметичний задачник для шкіл народнїх і низших кляс шкіл середнїх Часть І. (1 карб.).

Видавниче Товариство «Друкар» зачало свою діяльність у Петроградї, де мало свою друкарню й книгарню, й видало там повне видання творів *Т. Шевченка*: Кобзар, у двох томах (по 1 карб. 25 коп. за том) і дві брошури:

Програма Укр. Радикально - Демократичної Партії.

Робітничі пісні.

Крім того приготовано до друку:

Винниченко В.: Салдатики.

З кінцем осені «Друкар» переніс ся з дру-

карнею й книгарнею до Киïва (Хрещатик, 50), а в Петроградї лишив тільки філїю книгарнї (Петр. стор. В. Проспект, д. № 1.).

Катеринославське соц.-демократичне видавництво „Каменяр“ (адреса: «Книгарня Слово») випустило кілька партійних видань:

1. *Дікштайн*: Хто з чого живе? (30 коп.).

2. *Програма*, статут і резолюциї, ухвалені на конференциї 4.—5. квітня 1917. р. у Киïві (25 к.).

3. *Левинський В.*: Що таке соціялїзм (30 к.).

В «Робітничій Ґазетї» (ч. 201) згадуєть ся, що *киïвське* видавництво „Книжник“ видає Мапу Укр. Республїки, в фарбах (вул. Прорізна, 2 карб.).

Видавництво „Конфедералїст“ у *Киïві* випустило дві брошурі:

Маєвський Й.: Червоний імперіялїзм. Часть І. По шляху контр-революциї (Сторін 16, 25 к.).

Маєвський Й.: Федералїзм (Сторін 16, 25 к.).

До найбільше рухливих видавництв належить *киïвське* видавництво „Криниця“, яке за короткий час видало 40 книжок, між ними кілька гарних шкільних підручників, з яких знаємо про слїдуючі:

Біографія М. С. Грушевського з портретом (40 коп.).

Васильченко С.: Три сестри. Левень. Княженко. (Казки).

Васильченко С.: Чорний Орел. Казка з малюнками (30 коп.).

Вікул: Про автономію (15 коп., розпрод.).

Волоховський Ф.: Як мужик попав у ярмо? (20 коп.).

Гаршин В.: Жаба-Мандрівниця (казка) (15 к.).

Григорієв-Наш: Про навчання дітей рідній історії (50 коп.).

Григорієв-Наш: Хто ми, й що нам робить (20 коп.).

Григорієв-Наш: Якої республіки треба бідним людям (15 коп., розпродано).

Грінченко Б.: Граматика для науки читання й писання (70 коп.).

Грінченко Б.: Листи з України Наддніпрянської (1 карб. 36 к.).

Грінченко Б.: Як жив український народ? (30 коп.).

Грінченко Б.: Якої нам треба школи. 4. видання (Стор. 31, 20 коп.).

Грінченко Б. і М.: Рідне Слово. Книжка для читання в початкових школах і перших клясах ґімназій (3 карб. 25 коп.).

Дікштайн С.: Хто з чого живе?

Доманицький В.: Життя Тараса Шевченка (30 коп.).

Драгоманів В.: Автобіоґрафія.

„ Віра й громад. справи (10 к.).

„ Листи на Наддніпрянську Україну (2 карб.).

„ Швайцарська спілка (25 к.).

Єфремів С.: Як визволити ся робочим людям з бідности (про працю й капітал) (50 коп.).

Єфремів С.: Як люди прав собі добувають (25 коп.).

Загірня М.: Про виборче право (25 коп.).

Загірня М.: Про державний лад у всяких народів (50 коп.).

Загірня М.: Хто народові ворог?

Коцюбинський М.: Дорогою ціною (75 к.).

Коцюбинський М.: Іван Франко (25 коп.).

Коцюбинський М.: Пятизлотник (30 коп.).

Коцюбинський М.: Харитя. Маленький грішник. Ялинка (30 коп.).

Матвіїв: Півник та Курочка (15 коп.).

„ Кіт та Лисиця (40 коп.).

Митрусь: Книжка діткам для розваги, з малюнками (35 коп.).

Курило О.: Початкова граматика укр. мови для народнїх шкіл Ч. I. (70 коп.).

Левицький-Нечуй І.: Запорожці (30 коп.).

Лисичка та Кіт. Гуцульська казка.

Лободовський: Дітські піснї та казки, з малюнками (1 карб.).

Мамін-Сибіряк: Лїсова казка (20 коп.).

„ „ Упертий цап. Казка з мал. (60 коп.).

Назарук О.: Суспільні кляси (20 коп.).

Олесь О.: Поезії. Том 5. На зелених горах (3 карб.).

Піснї волї. Збірка революційн. віршів (10 к.).

Титаренко С.: Дитяча розвага. Збірник забавок для дітей (1 карб. 30 коп.).

Тристан Бернар: Пригода 7. квітня. Комедія на 1 дію (30 коп.).

Українські казочки з мал. (40 коп.).

Франко І.: Панські жарти (15 коп.).

Франко І.: Semper tiro (1 карб. 80 коп.).

Чепіга Я.: Задачник. Рік I і II для початкових народнїх шкіл.

Шевченко Т.: Кобзар.

" Заповіт та инші вірші (15 к.).

" Сон (У всякого своя доля) (10 коп.).

" Царі (15 коп.).

Якого ладу нам треба? (20 коп.).

Т-во «Криниця» видавало „*Музичну Бібліотеку*" під. ред. *О. Кошиця* й видало отсї твори:

1. Ще не вмерла Україна. Музика *К. Стеценка* (10 коп., розпродано).

2. Ще не вмерла Україна. Музика *Січинського* (20 коп.).

3. Слава Вкраїнї. Гимн на 4 голоси. Муз. *К. Стеценка* (50 коп.).

4. Заповіт Т. Шевченка. Розклад на 4 голоси *М. Левицького* (40 коп.).

5. Поклик Соколів (чи не Вінцковського?) (30 коп.).

Крім того вже друкували ся й мали появити ся («Нова Рада», ч. 196 з 28. листопада):

Біду собі купила. Для мішаного хору *О. Кошиця*.

Дума про Нечая. Для чоловічого хору *О. Кошиця*.

Вкраїно Мати. Кат сконав. Для мішаного хору *К. Стеценка*.

Ще не вмерла Україна. Розклад на 4 голоси *М. Левицького*.

Прометей. Для-чолов. хору *К. Стеценка*.

Журавлї. Для одного голосу *Кошиця*.

«Криниця» випустила теж листовні картки з портретами Дорошенка, Драгоманова, Мазепи, Полуботка, Стефаника, Франка, Хмельницького, Шевченка (по 10 коп.).

Товариство має власну книгарню у Київі (Нестерівська, 27), в якої цінннику виказано ще отсї книжки, що друкують ся:

Білоусенко О.: Баю-Баю. Читанка для дїтей молодшого віку.

Білоусенко О.: Колобок. Казка з малюнками.

Васильченко С.: 9 книжок писань, а то: Казка, з мал., Чарівна Коза, Циганка, Мужицька арихметика, З дитячих літ, Святкові зорі. На перші гулї, гумор. пєса на 1 дію і Не співайте півнї, не вменшайте ночі, пєса у 3 малюнках.

Григорієв-Наш. Історичні піснї (з поясненнями).

Коцюбинський М.: Повне зібрання творів, том І і II.

Лащенко: Про мирові суди.

Франко І.: Мойсей. Поема.

Франко І.: Нарис історії українсько-руської лїтератури.

Українське видавництво *В. Дубняка* **в** містї *Кобеляках* на Полтавщинї (Покрівська вул., дім Лосєва) випустило отсї книжки:

Дубняк К.: Російсько-український словничок термінів ґеоґрафії й природознавства. 3. доповнене видання (45 коп.).

Перше видання вийшло п. заг.: Рос.-укр. словник термінів природознавства та ґеоґрафії.

Ціна 35 коп. Склад вид. *Миргород,* К. В. Дубнякову.

Дубняк К.: Початок. Перша читанка після азбуки (80 коп.).

Пісні волї (40 коп.).

Крім того приймало замовлення на *Календар* на рік 1918. («Н. Рада», ч. 137).

Це видавництво ідентичне мабуть із **Видавництвом** Мо—зе—ро в *Кобеляках,* про яке «Нова Рада» (ч. 162) доносила, що незабаром випустить із друку:

Початок. Перша книга після букваря.

Спутник щетовода.

Книжки задля дїтей, ріжного змісту.

Український словник.

Видавництво **„Народнїй Стяг“** у *Одесї* (Юрієвська, 17, Юрій Липа) видало кілька книжок самостійницького змісту:

З тайни присяги Мазепи. Листівка (7 к.).

Носїть свої ознаки. Про національні барви (7 коп.).

Королївство Київське по проєкту Бісмарка (12 к.).

Гетьман І. Мазепа. З малюнком (25 коп.).

Липа І.: Казки про волю. Гомін по діброві (30 коп.).

Союз визволення України (Стор. 32, 25 к.).

Друкували ся ще:

Липа І.: Княгиня Чайка.

„ Юрасів сад.

Видавниче Товариство **„Основа“** на паях у *Київі* розвязало ся, не видавши мабуть нічого. В «Новій Радї» (ч. 211) була оповістка прав-

ління С. Єфремова, Ф. Матушевського й скарбника М. Синицького, що за згодою більшости пайщиків паї товариства передають ся видавництву «Час».

Видавництво „**Популярно-наукова бібліотека імені Тараса Шевченка**“ мало з 1. жовтня видавати що тижня один номер бібліотеки, яка, як каже оповістка в «Н. Раді» (ч. 134), буде необхідним і дуже помічним підручником для всіх просвітних організацій і ширення просвіти серед укр. народу (*Київ*, Велика Житомірська вул., ч. 12). Чи що з того вийшло, не маємо вістей.

Видавниче Товариство „**Праця**“ по виданню книжок наукового зм'сту скликало загальні збори на 17. грудня.

Видавництво „**Ранок**“ у *Катеринодарі* (Книгарня «Слово») мало видати пять книжечок: Енеїду *Котляревського*, Переклади *Квітки* (для школи), *Збірничок* байок (теж), Назара Стодолю *Шевченка* й казку: *Канівець*. Коротенька історія.

Видавниче Товариство „**Рідна Стріха**“ в *Могилеві Подільському* (склад видання в Товаристві «Просвіта») видало збірку «Вільне Слово. Пісні й поезії» (50 коп.).

Соціялістично-революц. Видавництво „**Рух**“ у *Харкові* (Ярославська, 21) видало отсі книжки:

1. *Качинський*: Що робити з землею?
2. *Толстой Л.*: Невже так треба?
3. *Алексеев Н.*: Вселюдне, рівне, просте і потайне виборче право.
4. *Заливний А.*: Хто воює, а хто грабує.

Крім того друкували ся:

1. *Зак С.*: Земля хліборобам.

2. *Коряк В.*: Не к Різдву, а Великодню.

В цілях найширшого розповсюдження серед народу медичних, сільсько-господарських та инших знань Видавництво „Село“ вадало у *Вінниці* серію плякатів для розвішування їх на стінах у споживчих та кредитових товариствах, бібліотеках-читальнях «Просвіт», земських лікарнях, школах і т. ин.:

1. Десять заповідів матерям (як доглядати й годувати малих дітей). Склав лікар *Модест Левицький* (10 коп.).

2. Десять заповідів здоровля. Склав лікар *Модест Левицький.*

3. Бережіть ся сіфілїсу. Склав лікар *Р. Лещинський* (10 коп.).

4. *Просьба* коня. Як годувати й ходити коло коня (10 коп.).

5. *Просьба* корови (10 коп.).

6. *Десять заповідів* членам товариських крамниць.

Видавництво „Січ“ у *Київі* зазначило ся прегарною книжечкою:

Чи є в нас по закону автономія? (20 коп.), де обговорюєть ся справа переяславської умови.

Видавниче Товариство „Сіяч“ у *Черкасах* на Київщинї (Олександрівська вул., 104) виявило живу видавничу дїяльність і видало:

Артемовський-Гулак П.: Твори (50 коп.).

Гребінка Є.: Приказки (30 коп.).

Думи кобзарські (75 коп.).

Грінченко Б.: Іван Виговський (1 карб. 80 к.).

Грінченко Б.: Без хліба (40 коп.).
„ Павло хлібороб (40 коп.).
„ Про книжки (85 коп.).
„ Братства й просвітна справа (50 коп.).
„ Про пустині (1 карб.).
Кащенко А.: За що? (65 коп.).
Коваленко Г.: Людина і громада (85 коп.).
„ Жарти життя (3 карб.).
Левицький М.: Як писати службові папері українською мовою (50 коп.).
Ожешко Е.: Хам. Повість (3 карб.).
Сумцов М. проф.: Вага і краса української народньої поезії (85 коп.).
Франко І.: Semper tiro (1 карб. 80 коп.).
Черкасенко С.: Убитий Жид. Казка (20 к.).
Черкасенко С.: Як вродила ся пісня. Казка (25 коп.).

Друкували ся й мали скоро появити ся («Нова Рада». ч. 206 з 12. грудня) отсї книжки:
Кащенко А.: Дрібні оповідання.
Коваленко Г.: Оповідання з укр. історії для початкових шкіл (2 карб. 75 коп.).
Левицький-Нечуй І.: Старосвітські батюшки та матушки (повість).
Левицький М.: Язик, нарєчіє ілї ґовор?
Франко І.: Поеми.
„ Похорон.

Крім того Товариство готувало до друку коло 50 усяких видань, між иншим твори Франка (Учитель, Хрещення Володимира, Перехресні стежки, Для домашнього огнища, Батьківщина,

Зівяле листя, Украдене щастя, Данте Аліґієрі, Сім казок), Нечуя Левицького (Бурлачка, Чортяча спокуса, Перші київські князї, Татари й Литва на Україні, Унія й П. Могила, Біда бабі Палажцї, Біда бабі Парасцї, Голодному і опеньки мясо), Модеста Левицького (два томи), Ореста Левицького (Волинські оповідання, Полтавські оповідання, Шкільні спогади), Черкасенка (Про небо, дві части, Дїткам, казка), Сумцова (Леонардо да Вінчі, Укр. співцї й байкарі, Історичні зразки укр. лїтер. єднання, Слобідсько-укр. історичні піснї), Кулїша (Мих. Чернишенко), Манжури (поезії), Н. Романовички (життя людське), Кащенка: Історію запоріжського війська, Степового: Запоріжський зімовник, переклади повістей Єжа і так дальше.

На замовлення товариства перекладали ся далї твори М. Гоголя й Турґенєва й писали ся історія Риму й історія Болгарії.

Видавництво „**Слово**“ в *Катеринославі* видало між иншим дві книжки:

Зелений гай. Віршики й казки, з малюнками для дїтей, зложила *Олена Пчілка*. 2. видання (Стор. 32, 16⁰, 50 коп.). *Томпсон Сеттон*: Зайцеві пригоди. Опов. для дїтей. Переклав Михайло Кривенюк (Стор. 20, 16⁰, 45 коп.).

У *Київі* появило ся 1. число Видавництва Товариства „**Стара Громада**“:

Русова С.: Що то є автономно-федеративний лад (Стор. 40, 60 коп.).

Відновило свою діяльність і „**Товариство прихильників науцї і штуцї**“ у *Київі*, яке вида-

вало щоденник «*Нова Рада*» й готувало до друку літературну спадщину *Карпенка-Карого* в пяти томах.

„Українська Видавнича Спілка“ у *Київі* (вул. Софіївська 7), видала збірку 27 пісень:

Ще не вмерла Україна (2 карб. 25 коп.).

Українські колядки *Л. Кудрицького* з нотами для хорів.

Чи книжка: Оповідання *С. Черкасенка.* Вони перемогли (стор. 233, 2 карб.) вийшла накладом цеї Спілки, чи **„Українсько-Руської Видавничої Спілки“**, що під час війни друкувала доволї багато в Галичині (наприклад твори Стефаника, Гнатюка і т. д.), не можна на певне сказати.

Товариство **„Українська Хата“** у *Херсоні* випустило:

Українсько-руський *словничок* до «Кобзаря» Шевченка (Стор. 83, 75 коп.).

В часописях була оповістка про **„Українське Видавництво А. Кащенка“** у *Катеринославі* (Басейна, 8), але блищих вісток про нього не маємо.

Під час війни 28. березня 1916. р. заснувало ся **„Українське Видавництво у Катеринославі“** (адр. Книгарня «Слово»), яке з кінцем першого року існування мало близько 100 членів з паями по 25 карб. і видало 9 та підготовило 20 книжечок. Із звідомлення з діяльности, від 1. січня 1917. р. поміщеного в «Новій Раді», довідуємо ся, що в видавництво поступило 39.194 карб. 47 коп., за які видруковано більше десятка ди-

тячих книжок у числї 139.000 примірників. Збори доручили окремій комісії відшукати придатну для видавництва друкарню. Ухвалено передати на будуче перегляд нових рукописів і редаґування редакційній комісії, головою якої вибрано Л. Біднову.

З виданих книжок знаю про такі:

Дзелень-Бом. Збірник віршів для діток дошкільного віку, складений слухачками Українками Київського Фребелевського Інститута, з передмовою *С. Русової* й вступною статтею редакторки В. Чередниченкової. 2. видання. Ц. 1 к.

Малюйте діти! Перша книжка для розмальовування (80 коп.).

Загірня М.: Про виборче право (30 коп.).

Грінченко Б: Як жив укр. народ (30 коп.).

З давнїщих видавництв дуже живу діяльність проявив *київський* „Час", який 22. липня відбув загальні збори, щоби нарадити ся над тим, що «обставини моменту ставлять перед товариством завдання великої ваги, видання шкільних біблїотек, одривного календаря, періодичного орґану, орґанізації крамної комори, поширення власної друкарнї і т. д. «Цю програму товариство старало ся перевести в життя й крім видавання книжок для загалу й шкільних підручників (між иншим другого видання Української Граматики *Є. Тимченка* (ціна 2 карб.) приступило від вересня до видання щомісячного критико-біблїоґрафічного часопису, присвяченого справам укр. видавництв п. з. *Книгарь.* Лїтопись укр. письменства, який згуртував під ре-

дакцією В. Старого самих кращих українських письменників і критиків як П. Богацький, А. Вечорницький, П. Гай, О. Діхтяр, Д. Дорошенко, В. Дубровський, Т. Єфремів, М. Жученко, Б. Корольов, М. Левицький, Орест Левицький, П. Михайлович, А. Ніковський, М. Павловський, П. Понятенко, М. Порш, В. Прокопович, Л. Старицька - Черняхівська, Ю. Сірий, М. Сріблянський (Шаповал), проф. Є. Тимченко, Н. Трикулевська, К. Широцький, О. Шульгин, А. Яковлев і ин.

Видавництво «Час» видало *Одривний календар* на 1918. р. і отворило власну «крамну контору» у Київі (Володимирська вул., 42).

Видавництво „Шлях“, теж *київське* (Мар. Благовіщенська, 123), випустило 7 нових видань:

1. *Агієнко О.:* Вільний театр (25 коп.).
2. *Агієнко О.:* Революція духа (думки з приводу реформи церкви) (25 коп.).
3. *Коломійченко Хведір*: Економіка й Україна (15 коп.).
4. *Коломійченко Хв.:* Революція й життя. Будівництво України (25 коп.).
5. *Мандес Катюль*: Поезії в прозі. З французького переклав Микола Зоряний (50 коп.).
6. *Пічета В.*: Прилучення України до Москви в московській історичній літературі (35 к.).
7. *Хоткевич Гнат*: Авірон. Библійна повість (друкувала ся).

Чимало книжок видано також заходом і коштом „Просвіт“, які крім просвітної роботи звернули увагу і на видавництва. В цій справі

був окремий реферат на зїзді «Просвіт» дня 5 і 6. жовтня й референт *В. Королів* домагав ся утворення по ґуберніяльних містах редакційно-видавничих просвітянських комісій для того, щоб упорядкувати видавничу діяльність «Просвіт», щоб не видавати книжок подвійно та щоб видавати тільки книжки, які дійсно підходили би як по укладу так і по змісту для широких народнїх мас. Щоби видавничу справу забезпечити коштами, референт радив утворити видавничий просвітянський кооператив, рекляму, кольпортажу й т. ин. Зїзд ухвалив завести предложені комісії і скликати анкету в видавничій справі.

Видаванням книжок займало ся, о скільки маємо вісти, 9 «Просвіт».

І так «Просвіта» в *Білій Церкві* видала два метелики:

Земельна справа (5 коп.).

Левицький М.: Рідна мова (10 коп.).

Винницька «Просвіта» випустила кілька маленьких брошурок на самі актуальні теми:

1) *Трактат* України з Московщиною 1654. р. і Універсал Центральної Ради 1917. р.

2) Українські *піснї* волї (10 коп.).

3) *Що таке* товариство «*Просвіта*» і як його заснувати (5 коп.), де подано мету завдання й перший плян діяльности «Просвіти» на селї, адреси книгарень і періодичних укр. видань.

4) *Хто* такий був Іван *Франко* (15 коп.).

5) *Щириця Ю.*, Термінольоґія і проґрама систематичного курса арихметики (стор. 32, без ціни).

У Винниці теж, можливо, що також накладом Просвіти вийшли оповідання Леся *Мартовича:* Війти й Смертельна Справа (стор. 30, ціна 20 коп.).

Гельсінґфорське товариство «Просвіта» друкувала словарні праці і так як ч. 2:

Безкровний Ф. і *Переяславець І.*: Українсько-руський словник, 5.000 слів (80 коп.).

Крім того заповіло («Нова Рада», ч. 162) такий же великий словар 320.000 слів за ціну 3 карб.

Золотоношська «Просвіта» виступила з цілою бібліотекою, з котрої знаємо тільки про отсі числа:

3. *Злобинцев М.*: Про землю (25 коп.).
4. » Автономія України (30 коп.).
5. » Найкращі здобутки Великої Французької Революції (15 коп.).

Всі книжечки написано дуже гарно й популярно.

Товариство **«Просвіта» в Катеринославі** випустило отсі книжечки:

1. *Комаренко О.*: Про український народ (8 коп.).
2. *Кащенко А.*: Бусурманська неволя в укр. народній поезії (20 коп.).
3. *Черняхівський Г.*: Т. Шевченко і славянофільство.
4. *Ґрінченко Б.*: Чудова дівчина та инші оповідання (35 коп.).
5. Ще не вмерла Україна. Збірка революційних пісень.

6. *Грінченко Б.*: Як жив укр. народ (25 коп.).
7. *Шевченко Т.*: Заборонені поезії (50 коп.).
8. *Винниченко В.*: В чому наша сила. Статті з «Укр. жизни» (30 коп.).

Під заголовком *«Листки Просвіти»* вийшли 4 метелики:

Чи зараз ділити землю? (3 коп.).

Для чого потрібна Укр. Селянська Спілка (2 коп.).

Про Установчу Раду (3 коп.).

Цар та республіка (3 коп.).

Живу діяльність проявила в тім напрямі «Київська Просвіта», а саме її видавнича комісія, зложена з 3—5 душ. За невеликі гроші, а це за членські вкладки, позичку київського земства (1.000 карб.) і приватні позички лікаря Біського (9 тисяч) і проф. Ганіцького (2 тисячі), «Просвіта» встигла видати в 50.000 примірників, як першу книжечку політично економічної серії, два видання *В. Корольова*: Про народне самоврядування (земств) (стор. 32, 35 коп.) і 3. видання книжки *С. Єфремова*: Т. Шевченко. Життя й діла (75 коп.), та приймила до друку *Грінченка Б.*: Про укр. козаків і Турків.

Від грудня «Просвіта» приступила до видавання органу всіх «Просвіт» «Просвітянин».

З видань Лубенської „Просвіти" відомі нам отсі:

Саенко Мих.: Як треба провадити збори. 2. видання, доповнене (стор. 16).

Шевченко Т.: Заборонені твори. Чотири метелики по 5 коп.

Проскурівська „Просвіта“ видала книжечку *Т. Верхола*: Про Просвіти (11 коп.). Була ще заповіджена книжка: Наше минуле й сучасне (25 коп.).

Харківська „Просвіта“, як доносить «Южний Край» з 16. вересня, ухвалила на своїх загальних зборах дня 14. вересня на основі реферату проф. Багалія, зорґанізувати комісію для видання популярних брошур, одначе не знати, чи що видала.

Кооперативні спілки й союзи займали ся теж видаванням книжок і часописей.

Найбільшу діяльність зпоміж них розвинув **„Дніпровський Союз Споживчих Товариств у Києві“** (вул. Воздвиженська, 1), який з 1918. року мав видавати кооперативну часопись *„Зоря“*, а крім того видрукував укр. кооперативний календар на 1918. р. *„Товариш“* (35 коп.).

Золотоношське Кооперативне Товариство видавало до спілки з місцевою «Просвітою» й з повітовим та міським комітетами укр. народню ґазету *„Вільне Слово“* (2 р. на тиждень).

„Кубанський Центральний Союз установ дрібного кредиту“ видав український *буквар*, уложений комісією при кубанськім Українськім Товаристві Шкільної Освіти у *Катеринодарі* (35 к.).

„Полтавська Спілка Споживчих Товариств“ видала 1. вересня:

Український Буквар С. Русової, складений по підручнику А. Потебні (35 коп.) і

Лист від Українців-Католиків з Києва до

селян та міщан Українців римо-католицької віри (стор. 19, 20 коп.).

„Роменський Союз“ кредітових та споживних Товариств видавав тричі на тиждень часопись *„Наша Спілка“*.

Незвичайно живо зазначили свою участь у видавничому рухові товариства шкільної освіти і взагалі педагогічні організації, а особливо Товариство Шкільної Освіти й Всеукраїнська Учительська Спілка.

„Товариство Шкільної Освіти“ або доклад-ніще «Товариство розповсюдження шкільної освіти на Україні» зорганізувало ся в *Київі* (Велика Володимирська, 42) зараз після революції заходом Стешенка й займало ся не тільки ширенням освіти, але й видаванням шкільних підручників. Щоби завести лад і плян у видаванні шкільних підручників, Товариство скликало було наради видавництв, між иншим головних заступників шкільних видавництв «Українська Школа», «Криниця», «Вернигора», Череповського і т. далї, після чого засновано «Шкільне Інформаційне Бюро», яке зібрало відомости у видавництв про те, які шкільні книжки, коли і в якім числї вийдуть. Товариство займало ся уложенням термінольоґії, розсилало її й збірало адреси лекторів, що хотїли б де небудь читати лекції.

Крім того Товариство видало в Київі (Столипинська вул., 31, пом. 20) отсї підручники:

1. Арихметика. Систематичний курс. Ч. І.

В. Шарка. Підручник для ґімназій і вищих початкових шкіл. Ціна 1 карб. 10 коп.

2. Геометрична термінольоґія. Програма основного курсу геометрії. Ціна 25 коп.

3. *Стешенко О.*: Рідні колоски. Читання для молодших клясів ґімназії. Частина І, з рисунками та малюнками художників.

4. *Лободовський М.*: Дітські пісні, казки й загадки. Перша книжка після букваря, з рисунками П. Холодного. Ціна 1 карб. (*Див.* теж Видав. «Криниця»).

„Всеукраїнське учительське видавниче Товариство“ засновано Центральним бюром Всеукраїнської Учительської Спілки. Членами товариства можуть бути укр. учительські спілки й окремі учителї й учительки, що внесуть пай 25 карбованців.

9. грудня відбули ся установчі збори Товариства. Від вересня Спілка видавала загально-педаґоґічний журнал «Вільна Українська Школа» (під ред. Черкасенка), а крім того видала деякі книжки.

Ряд цінних підручників випустило видавництво **„Українська Школа“** під орудою таких досвідних педаґоґів як С. Русова, Ю. Сірий, Я. Чепіга й С. Черкасенко, які видавали і місячник «Укр. Школа»:

Черкасенко С.: Початок. Граматика до науки читання й письма (60 коп.).

Черкасенко С.: Рідна школа. Читанка. Рік другий.

Чепіга Я.: Задачник для початкових народніх шкіл. Рік перший. (Стор. 64, 65 коп.).

Чепіга Я.: Задачник для поч. нар. шкіл. Рік другий. (Стор. 64, 65 коп.).

«Українська Школа» випустила дальше отсї числа *„Української Педагогічної Бібліотеки“:*

1. *Русова С.:* Нова школа.
2. *Науменко В.:* Загальні принціпи українського правопису.
3. *Чепіга Я.:* Проєкт укр. школи.
4. *Потапенко Р.:* В сучасній школї.
5. *Черкасенко С.*: Шевченко й дїти.
   Черкасенко С.: Шевченко педагогом.
6. *Рідна Школа.* Рік перший.
7. *Русова С.*: Ґеоґрафія України.
8. *Задачник.* Рік 3-ий і 4-ий.
9. *Левитський О.*: Методика укр. мови.
10. *Чепіга Я.*: Методичні замітки до навчання грамоти по слуховому методу.
11. *Русова С.*: Методика коллективного читання.
12. *Сірий Ю.*: Природознавство в школї.
13. *Книжечки* до коллективного читання.
14. *Розрізна азбука.*

Товариство оголосило конкурс на змальовання олійними фарбами або акварелею 4 таблиць:

Чотирі доби року на Вкраїнї.

За працю призначено нагороду в висоті 1500 карбованцїв.

«Кубанське Укр. Товариство Шкільної Освіти»

видало уложений комісією при тому ж Товаристві український *буквар* (35 коп.).

Фахових видавництв та видань поза педагоґічними було зрештою небагато. Одначе багато фахових річей оголошували всілякі станові орґанізації: військові, селянські, студентські то що. Що правда, вони головну увагу звертали на видавання часописей, все ж таки видавали час від часу й книжечки.

Всеукраїнська Спілка Лікарів видавала «*Медичні Вісти*», а Всеукраїнська фельдшерсько-акушерська Спілка орґан «*Згода*».

Театральний орґанізаційний комітет видавав «*Театральні Вісти*». Комісія Українського Національного Театру попри иншу діяльність почала режісерські видання пєс українського й західно-европейського репертуару й випустила таке видання «*Наталки Полтавки*».

З хліборобських товариств найрухливіщий був „**Український Аґроном**“, який видавав аж 2 журнали: двотижневик хліборобсько-кооперативний «*Рілля*» й двотижневик «*Український Аґроном*» і випустив два номері видань:

1. *Мальців П.*: Україна в державному бюджеті Росії (30 коп.).

2. *Земельна справа* на Україні (12 коп.).

Видавництво „**Українська Бжола**“ випустило у Валках на Харківщині кілька книжечок, з котрих знаємо тільки число 2.: *Невинський Ол.*: Про бжіл (стор. 24, 15 коп.), і передрук з книжки *М. Левицького* «Рідна Мова» під заголовком «Круті Слова». Листівка.

Під час великого зацікавлення українським національним рухом у війську й під час його формовання появило ся кілька військових органів, про які ми згадали в українській пресї, а перед усїм *«Вістник Українського Ґенерального Комітету»*. Взагалї *Укр. Військовий Ґенер. Комітет* не забував про справу ширення освіти й книжок. Підвідділ військової освіти готував і мав швидко видати *військові підручники*, як: Полковий устав, Внутрішнїй устав, і ріжні підручники що до кулеметів ріжних сістем.

Так само заслужила ся чимало Всеукраїнська Рада військових депутатів, яка заснувала була окрему «Культурно-просвітну Комісію» з секціями бібліотечно-видавничою, експедиційною, лекційною, артистичною та музейною (*Київ* двірець, 8. кімната) й видала наприклад з рамени цеї секції *Виборчий Статут* до Установчих Зборів.

Ради салдатських депутатів займали ся головно видаванням ґазет. Тут належать такі ґазети як: Українська військова управа *(Київ)*, Вісти з Півдня *(Харків)*, Вільний Козак (видає Всеукр. Козацька Рада у Білій Церкві) і т. д.

Військове Товариство П. Полуботка у *Київі* видало метелик:

Міхновський М.: Відносини до війни. Промова, виголошена на першім укр. військовім зїздї у Київі 6. травня 1917. року (стор. 8).

Український Військовий Клюб у *Тернополї* видав там же свій Статут.

У *Василькові* вийшли:

Постанови першого укр. військового зїзду

5., 6., 7. і 8. травня 1917. р. у Київі. (Стор. 9).

Селянські Спілки видавали більш усього часописі, так на пр. Подільська Селянська Спілка „*Селянську Думку*“ в Таращі, полтавська „*Селянську Спілку*“, київська „*Вісти Української Селянської Спілки*“, сквирська „*Вісти Комітету Ради Селянських Депутатів*“, чернигівська „*Народне Слово*“.

Подільська Селянська Спілка видала до спілки з «Просвітою» чотирі книжечки:

Яких законів на землю вимагали посли-трудовики у першій державній думі? (8 коп.).

Про земельну справу (15 коп.).

Протоколи й постанови першого могилів-подільського повітового селянського зїзду (5 к.).

Як засновувати селянські спілки (5 коп.).

Скоро мали вийти:

Хто дасть землю селянам-хліборобам?

Словничок політичних термінів.

Студентські орґанізації виступили тільки з часописями. Так на пр. Товариство «Юнацька Спілка» видавало у Сквирі двотиж. „*Школа й Життя*“, переяслав. уч. спілка часопись „*Юнак*“, ольгопільські семінаристи „*Перший Крок*“, київське студентство часописі „*Джерело*“, „*Молоде Життя*“ й „*Стерно*“.

Так само *орґанізації жінок* зазначили ся тільки видаванням свого орґану „*Жіночий Вістник*“.

Деяке, хоч не так уже велике, число видань випало на долю офіціяльних урядів і представництв, Укр. Центральної Ради, Ґенерального

Секретаріяту, українських земств, українських комісарів і т. д.

І так Укр. Центральна Рада видавала «*Вісти Укр. Центр. Ради*».

Відділ позашкільної освіти при секретарстві народньої освіти заповів у листопаді («Робіт. Газ.», ч. 176) окреме видавництво показних наглядних знарядь для шкіл і для позашкільної освіти. В першу чергу мали йти підручники для навчання мови, ґеографія й природознавство. «Звертаючись до українських педаґоґів», читаємо у заклику, «і до художників, до представників видавництв і кооперативів, щоб вияснити педаґоґічні вимоги цієї справи й матеріяльні можливости для її виконання, закликаємо на перше засідання в суботу, 4. листопада, в помешканнях клубу «Родина».

Ґенеральне Секретарство загальних справ попрохало товариство «Український Аґроном» закласти комісію по складанню підручників для сільсько-господарських шкіл, популярної сільсько-господарської літератури й енциклопедії по сільському господарству («Роб. Газ.». ч. 193).

Головна комісія по справам виборів до установчих зборів видавала у Київі «*Вісти*».

Із *земств* видавали окремі земські ґазети Волинь («Нар. Вол. Ізвєстія»), Катеринодар («Наш Край»), Київ («Київські Ґуберніяльні Вісти», «Київська Земська Ґазета») Херсон («Ізвєстія») і Чернигів («Черниґівщина»).

Звенигородська земська управа видавало щоденник «Звенигородська Зоря».

Педагогічне бюро полтавського губернського земства видавало «*Книжний Бюлетень*», а крім того випустило сім книжок для читання в клясі, які видано по словам «Нової Ради» (ч. 207) дуже гарно із творів кращих письменників.

Українські Ради, Громади й всілякі організаційні та керовничі Комітети проявили живішу діяльність тільки у видаванню часописей. Наприклад видавали: укр. Єлисаветградська Громада «Вісти», Громада Українців м. Трапезунда «Вісти», Полтавський Губернський Громадський Комітет «Вістник», Товариство «Укр. Хата» у Херсоні «Вістник», Волинська Укр. Рада «Громадянин», Союз Подільських Українців «Народні Бажання», харківська Рада Слобідської України щоденник «Нова Рада», Товариство «Воля» у Винниці тижневик «Подільська Воля», укр. організаційне бюро у Вороніжі «Праця й Воля», харківський організаційний комітет «Рідне Слово», Благовіщенська Укр. Рада час. «Укр. Амурська Справа», одеський укр. керовничий комітет «Українське Слово», Укр. Громада в Тифлісі «Українські Вісти Закавказу» і т. д.

Із книжок Українська Громада ст. Бірзуля видала самостійницьку брошурку: *На що* нам автономія?

Бердичівський Виконавчий Комітет видав у 10 тисячах примірників книжечку:

Про те, що стало ся.

Ахтирська Українська Громада видала:

Сучасне становище на Україні і автономія та федерація (10 коп.).

За те незвичайно живо займали ся видаванням книжок українські *політичні партії*, а з поміж них у першу чергу Українська Соціял-Демократична Робітнича Партія.

Центральний Комітет УСДРП крім щоденника «*Робітнича Ґазета*» й популярного тижневика «*Воля*» випустив ряд метеликів про зїзди, вибори, засідання й курси й отсї книжки, звичайно накладом «Робітничої Ґазети»:

1. *Антонович Д.*: Земська справа на Україні (вид. «Роб. Газети») (15 коп.).

2. *(Винниченко В.)*: Великий портрет В. Винниченка (вид. «Роб. Газ.»).

3. *Драгоманів С.*: Біржі праці (вид. «Робіт. Ґаз.») (15 коп.).

4. *Меморіял* укр. соц.-демократичної партії Австрії інтернаціональному соціялїстичному бюро («Роб. Газ.»).

Київський Комітет УСДРП видав дві книжечки:

Комунальна Програма Укр. Соц.-Демократичної Робітничої Партії. Проєкт київської орґанїзації УСДРП (15 коп.). З тим мабуть рівнозначна книжечка, що згадуєть ся у «Роб. Газеті» під заголовком: Наша муніціпальна програма.

Порш М.: Україна в російськім бюджеті.

Тут же мабуть вийшла праця *М. Порша*: Автономія України й соціяльна демократія (1 к.).

Бюро Миколаївської Орґанїзації УСДРП випустило в Миколаїві:

Програм Укр. Соц.-Демокр. Робіт. Партії (1. Вступ. 2. Програма партії. 3. Статут партії. 4. Ре-

золюції 1-го зїзду партії. 5. Резолюції конференції 4.—6. квітня ц. р.) (10 коп.).

Незвичайно велику рухливість проявила в перших місяцях після революції петроградська органїзація УСДРП і видала отсї брошурки (склад Разезжая, 43):

Дікштейн С.: Хто з чого живе (15 коп.).

Левинський В.: Що таке соціялїзм? Стор. 46 (30 коп.).

Полуботок: Вісїм годин праці (10 коп.).

Програма УСДРП (з коментарями).

Універсал Укр. Центральної Ради (5 коп.).

Феденко: Монархія й республїка (15 коп.).

Феденко: Про Установчі Збори (15 коп.).

Перші три книжечки й передостання розійшли ся в одну мить і з них зладжено зараз друге видання.

Крім того органїзація друкувала брошурки: Економічні нариси і Про автономію України й готовила до друку три книжечки:

Про петроградську органїзацію, Військо й мілїція, Агітаційні карти, про яких вихід не було нічого оповіщено.

Партія соціялїстів-революціонерів, крім часописей як *«Боротьба»* (орган Центрального Комітету УПСР), *«Земля й воля»* (орган харківського Комітету), *«Соціялїст-революціонер»* (Полтава) і *«Конфедералїст»* (орган незалежних укр. соц.-революціонерів у Київі), видало також кілька брошурок.

І так київський комітет партії видрукував у Київі:

Хто такі соціялїсти-революціонери й чого вони домагають ся (стор. 17, 15 коп.), що вийшла і в Петрограді (стор. 15, 10 коп.).

Головко Я.: Який державний лад мусить бути (стор. 16, 12 коп.).

Комітет XII-ої армії УПСР випустив у Валку: *Статут* орґанїзації Укр. Нар. Соц.-Рев. в XII. армії, вироблений і затверджений комітетом XII. армії (Стор. 16, 10 коп., 16⁰).

Лубенська ґрупа укр. соц.-революціонерів видала:

Кому вірить? (6 коп.).

Постанови першого всеукраїнського селянського зїзду та схема орґанїзації Селянської Спілки (5 коп.).

Партія соціялїстів-федералїстів або як декуди значить ся автономістів-федералїстів, що видавала орган «Вільна Спілка», займала ся також видавництвами. І так Союз автономістів-федералїстів видав у *Київі*:

Автономія, її наслїдки й страхи перед нею (25 коп.).

Матушевський Ф.: Права національних меншостей (стор. 16, 8 коп.).

Матушевський Ф.: Установче Зібрання.

Саліковський А.: Чого домагають ся Українцї та инші народности Росії (15 коп.).

Центральний Комітет укр. партії соц.-федералїстів випустив отсї видання:

1. *Програма* укр. партії соц. - федералїстів (25 коп.).

2. *Кушнір М.*: Земельна справа на Україні (30 коп.).

3. *Бойко В.:* Земство і народні управи (20 к.).

Друкувало ся:

Бойко В.: Як вибірати у повітові народні Ради та Управи.

Українська трудова партія випустила у Киіві: *Нарис* програми УТП (стор. 14).

Українська Радикально-Демократична Партія видала *Проґраму* У.Р.-Д.П. у Киіві (стор. 8). Одну програму цеї партії видав, як згадувало ся, «Друкар» у Петрограді.

Самостійники видавали свій орґан «Україн. Республіка».

В останню чергу згадаємо книгарські й приватні накладні, яких, що правда, було не багато, але які за те видали багато цінних книжок.

Друкарня Верніковського у *Купянську* видала переклад:

І. Бунін. Псальма. Йонас *Лі*. Бюльгія (16 стор., 20 коп.).

В. Г. Вольченко у *Полтаві* займав ся виданням художніх річей (адр. Склад Українського Видавництва С. Г. В—а). З його видань згадували ся в часописях:

Портрети *Шевченка* по оригиналі проф. В. Мате (75 коп.).

Художественний Альбом України.

Художественний український *календар* одривний (з портретами українських діячів).

Накладом **А. Дидеріхса** у *Ростові н. Д.* (Дім Мійської Управи) вийшли отсі нотні видання:

Безшлях Т.: Українські метелики. 150 українських пісень у пяти збірниках для мішаного й чоловічого хорів (1 карб.).

Давидовський Гр.: Під згуки рідної пісні.

Давидовський Гр.: Бандура. Фантазія. 11. видання. Ціна партитури 3 карб.

Давидовський Гр.: Кобза. Продовження «Бандури». 6. видання. Ціна партитури 2 карб. 40 коп., гол. 2 карб.

Давидовський Гр.: Україна. Поема. 5. видання. Ціна партитури 2 карб., гол. 1 карб. 60 коп.

Крім того поновлено видання всіх церковних композицій Давидовського.

Накладом Марії Грінченкової появили ся за 1917-ий рік (склад видань у Крамниці «Час»):

Грінченко Б.: Брат на брата. Оповідання (50 коп.).

Грінченко Б.: Де ми і скільки нас (9 коп.).

Грінченко Б.: Листи з України наддніпрянської (1 карб. 30 коп.).

Грінченко Б.: На роспутті. Повість (2 карб.).

Грінченко Б.: Нахмарило (65 коп.).

Грінченко Б.: Нова сімя. Було, є, буде (15 к.).

Грінченко Б.: Сам собі пан. Опов. (20 к.).

Грінченко Б.: Серед темної ночі. Повість (2 карб. 25 коп.).

Грінченко Б.: Соняшний промінь. Повість (2 карб. 30 коп.).

Грінченко Б.: Хома Макогін. Поема (10 к.).

Грінченки Б. та М. Оповідання про дітей (1 кар. 50 коп.).

Загірня М.: Два горя. Оповідання (30 коп.).

Загірня М.: Загадки віршовані (25 коп.).

Загірня М.: Про виборче право (20 коп.).

Піменова Е.: Постійне військо і народня міліція. Переказала Н. Грінченко.

Друкували ся: Б. Грінченко: Під тихими вербами. Повість; Чудова дівчина. Опов.; Книга казок віршом; Укр. народні казки, а крім того Оповідання Н. Кибальчич: Малий Ніно, й переклад з Бебеля й Пернерсторфера: Національна та інтернаціональна ідея (з вступною статтею Б. Грінченка).

Багато своїх праць видав власним накладом **проф. М. Грушевський:**

Вільна Україна. Статті з останніх днів (березень й квітень 1917. р. в «Новій Раді»). Київ, 3. видання (Стор. 16, ціна 15 коп.).

Всесвітня історія в короткім огляді. Томи 1—4. Частина I по XI стол. (2. вид.), част. II (XII—XVI вв.), з ілюстр. (2 карб. 50 коп.), част. III (XVII—XIX вв.), част. IV. (1789—1848).

Звідки пішло українство і до чого воно йде.

З політичного життя Старої України. Розвідки, промови, статті.

Ілюстрована *історія* України (нове, в останніх главах доповнене видання, 26. тисяча й дальші).

Коротка історія України для першого початку (про старі часи на Україні) 4. видання.

Переяславська умова України з Москвою 1654. року. Статті й тексти. (60 коп.). Друге видання появило ся зараз (70 коп.), до кінця року вийшло аж 6 видань.

Про українську мову й школу.

Про укр. мову й укр. справу.

Україна й Росія. Переговори з Центральним російським урядом в липні й серпні (Продовження нище наведеної брошури: Укр. Центр. Рада) (24 коп.).

Українська Центральна Рада й її універсали, перший і другий (20 коп.).

Якої ми хочемо автономії й федерації? (10 коп.) Значило ся двоє видань.

Ярослав Осмомисл. Історичні образки.

Леон Ідзіковський у *Київі* (Хрещатик, 29), головний склад українських музичних творів, випустив між иншим 9 чисел музичних творів *А. Кошіця*, а то:

Колись було, виходила в садочок. Романс про барітона (75 коп.).

Ми Гайдамаки. Від кобзаря Івана Кучеренка з Харківщини. Про мішаний і про мужеський хори (по 90 коп.).

На проводи. Про тенора (75 коп.).

Ще не вмерла Україна. Про мішаний, мужеський і про жіночий хори (по 75 коп.).

Були в друку:

Перший і другий десяток українських пісень для хору.

Видавництво Книгарні **Е. П. Череповського** (Фундуклїївська, 4) видало отсї підручники:

Норець (Т. Лубенець). Граматика (Український Буквар), з малюнками. Третє поправлене видання (45 коп.).

Огієнко І.: Рідна мова в українській школі (40 коп.).

Огієнко І.: Вчімо ся рідної мови. Нариси про мову вкраїнську (40 коп.).

Друкували ся, але вийшли вже в 1918. р.:

Коваленко Гр.: Українська історія. Видання 3-є поповнене, з малюнками й картинами (1 карб. 25 коп.).

Зараз вийшло 4. видання.

Молитовник мовою українською й церковно-словянською. Переклад і пояснення архієп. Олексія, доктора церк. історії (60 коп.).

Огієнко І.: Граматика української мови (для початкових шкіл). Част. 1. і 2. (70 і 80 коп.).

Огієнко І.: Орфографічний словник. Порадник укр. мови.

Огієнко І.: Українська культура. Коротка історія культурного життя укр. народа (стор. 278, 5 карб.).

Хуторний Т. (Лубенець): Читанка перша після граматики. Видання 3-є поповнене, з малюнками (1 карб. 20 коп.).

Кількадесять книжечок вийшло власним накладом авторів. До них долічуємо й ті видання, про які нам блище невідомо, чиїм вони накладом появили ся.

В. С. Дома й на людях. 300 анекдотів, гуморесок, афоризмів, упорядкував В. С. *Київ,* гол. склад крамниця «Час». Стор. 128 (1 кар.).

Гладкий М.: Український язик. *Житомір.* Стор. 24, 16°. (30 коп.).

Гордієвський М.: Установчі Збори та народній суверенітет. *Одеса.* Стор. 13 (20 коп.).

Дубровський В.: Українсько-москов. словник. Видання третє, побільшене.

В друку його ж Московсько-український словник.

Залозний П.: Граматика. 3. видання. *Прилука* (80 коп.).

Крижановський: Автономія України і всеросійські установчі збори (що до тактики) (12 к.).

Левицький М.: Співи (Музика на слова Кримського «Скали і кедри», Кониського «Сподівання» і Грабовського «До матері»). Для сопрана або тенора.

Мицюк П.: Про автономію України в федеративній Росії (30 коп.).

Неводовський Г.: Розрізна азбука до граматики. *Сміла*, київської ґуб. (1 карб.).

Друкувала ся («Нова Рада», 131) його: Граматика.

Обідний М.: Під сяйвом волї й поезії.

Оришнів у *Павлограді* катеринославської г. анонсував: Великі *портрети Шевченка* й *Керенського* (по 1 карб. 20 коп.).

В «Робітничій Ґазеті» (ч. 120) була оповістка, що незабаром вийде: Українсько-російський *словник*, улаштований *С. Пилипенком та М. Микитенком.* 5.000 слів (75 коп.). Замовлення приймав Т. М. Микитенко у *Ризї* (пошт. скр. № 887, Виконавча Рада армії).

Про українїзацію церкви. *Лубни.* (15 коп.).

Різниченко В.: Земляки, достопамятні уро-

женці землі конотопської. Вип. 1-й: М. Драгомиров. З нагоди 10 роковин з часу його смерти. *Київ* 1916. Стор. 16 (20 коп.).

Різниченко В.: Національний колір України (В справі україн. національних емблємів). *Київ.* Стор. 16. (20 коп.).

Саліковський А.: К чему стремятся Украинци и другія народности Россіи? *Москва* (12 коп.).

Саліковський А.: Русская революція и украинское движеніе. Изд. журнала «Укр. Жизнь». (30 коп).

Саліковський А.: Что такое автономія й федерація? *Москва* (30 коп.).

Сиротенко П.: Де повинна вирішатись земельна справа. *Полтава.*

Стеценко К.: Українська пісня в народній школі.

Друкував ся, але вийшов в 1918. р. його ж Прометей. Чоловічий хор (1 карб. 50 коп.).

Федорченко І.: Летюча зоря. Поема з часів революції 1905—1908 рр. (35 коп.).

Франко І.: Абу Касемові капці. *Одеса.*

Хамардюк А. П.: Що треба знати всім, а особливо хліборобам - агрономам про аграрне (земельне) питання. *Миргород.*

Хоткевич Г.: Хто ми й чого нам треба. *Харків* 1917.

Шаповал М.: Лісові ритми. Поезії. Збірник ІІІ-й. (1 карб. 50 коп.).

Окремо приходить ся ще згадати про **Видавництво „Відродженне"**, яке видрукувало під

час війни 11 книжечок буцїм-то у Київі в друкарні київської пятої Артільної Спілки.

В дійсности книжечки друкували ся у Львові, а одна (На пристані Винниченка) у Віднї, заходом і коштом окремої видавничої спілки.

1. *Котляревський І.*: Наталка Полтавка.

2. *Квітка-Основяненко*: Перекотиполе.

3. *Гоголь М.*: Сорочинський ярмарок.

6. *Марко Вовчок*: Три оповідання (Два сини, Викуп, Чари).

7. *Нечуй-Левицький І.*: Рибалка Панас Круть.

8. *Франко І.*: До світла.

10. *Винниченко В.*: На пристанї й инші оповідання.

Заповіджені числа 4—5: *Шевченко Т.:* Гайдамаки, й 9. *Стефаник В.*: Синя Книжечка—не появили ся.

З другого десятку, що містить популярно-наукові розвідки про всякі справи українського й світового життя, появили ся тільки числа:

11. *Грушевський М.:* Про українсьиу мову й українську школу (з портретом і біографією автора).

12. *Порш М.*: Про автономію України.

13. *Свідерський Б.*: Економічні нариси.

Заповіджене число 14: Грушевський М.: Однїсть чи розпад?—не появило ся.

З третього десятка, де мали увійти твори М. Кропивницького (По ревизії), Ів. Тобілевича, Ст. Руданського (Співомовки), П. Мирного (Лови), Грінченка (Байда), О. Мартовича, М. Коцю-

бинського (Persona grata) й инші, а також вибрані твори з укр. народньої словесности, появило ся тільки одно, 21. число:

Грінченко Б.: Байда й инші оповідання. Київ 1914. Стор. 32 (15 коп.).

Як бачимо із цього дуже неповного зіставлення, поплив видавничий рух на Україні справді широким руслом. Між видавцями стрічаємо аж 38 видавничих товариств, 7 приватних накладень, 11 „Просвіт“, 5 кооперативних спілок, 4 педагогічних товариств, 5 військових організацій, два агрономічні товариства, 1 селянську спілку, 3 офіціяльні органїзації, 6 українських партій (між ними с.-р. видавництв 4, с.д.—3, с.ф.—2, инших по 1), понад 20 приватних осіб, і то не вчисляючи в це часописей, про які ми вище згадували.

Центром видавничого руху був, подібно як і що до часописей, Київ, де мало осідок аж 20 видавництв і де появило ся більш половини усіх українських видань, приблизно коло 300.

Що до видавництв, то крім Київа було у Катеринославі 4, у Петроградї 3, Одесї 2, Винницї, Катеринодарі, Кобеляках, Могильові Подільському, Черкасах, Чернигові, Харкові і Херсонї по одному.

Усїх книжок за кругло 9 місяців появило ся понад 400, не вчисляючи в те карт, листівок, портретів і т. д. Як згадано, коло 300 книжок появило ся в Київі, а дальше приблизно в Катеринославі 21, Черкасах 18, Винниці 14, Петроградї 12, Одесї 10, Кобеляках 7, Катеринодарі

6, Полтаві 6, Золотоноші 5, Лубнах 5, Ростові 5, Харкові 4, Валках на Харк. 3, Москві 3, Чернигові 2, Білій Церкві 2, а по одній (теж приблизно) в Ахтирції, Бердичеві, Бірзулї, Валку, Василькові, Гельсінґфорсї, Житомірі, Купянську, Миколаєві, Миргородї, Могилеві, Москві, Павлоградї, Прилуках, Проскурові, Ростові, Смілій, Тернополї, Харкові й Херсонї.

Між виданими книжками було спершу чимало передруків давнїх видань, одначе пізнїще зачали переважати нові праці.

Як можна було сподївати ся, між виданнями переважають брошури й книжки на актуальні біжучі теми, а далї шкільні підручники. Перших було коло 130, других понад 60.

3.

Українські друкарні й книгарні.

Друкарняна справа спочиває ще на Україні в чужих руках. Українських друкарень до революції було дуже мало й вони не мали українського характеру, бо між иншим не могли як слід оперти ся на українській клієнтелі.

Рік 1917-ий приніс і на тому полі деякі зміни на краще. Із зростом українських часописей і видань показала ся скоро й потреба власних українських друкарень із відповідним технічним матеріялом і персоналом, який відповідав би українським потребам. Більші українські часописі й видавництва старають ся прийти скоро до власних друкарень, щоби стати в незалежности від чужих підприємців і зменшити кошти видавництв. Деякі часописі й видавництва (на пр.: «Робітнича Ґазета») збирають окремі фонди на закупно друкарень, або заходжують ся коло поширення своїх невеликих друкарень (як на приклад видавництво «Час»).

Крім того повстають та орґанізують ся нові друкарні для офіціяльних, військових і товариських потреб.

Українська *Центральна Рада* зараз орґанізує власну друкарню у Київі й старає ся поставити її на висоті подібних державних друкарень. На засіданню Ради голова Грушевський пропонує затвердити асиґновку 200.000 карбованців на поширення друкарні, на купівлю ротаційних машин то що. Ця пропозиція ухвалю-

єть ся на внесення фракції укр. соц.-федералістів з тим, щоб асиґновку на ту ціль збільшити до пів міліона карб. Українське представництво, як бачимо, зрозуміло добре потребу власної гарної друкарні. І загал мав розуміння для тієї справи й коли зараз у перших днях революції українські салдати самочинно захопили типографію Почаївської Лаври, то бердичівські земські збори подарували всї друкарські машини з Почаїва Укр. Центральній Раді («Вістник С. В. У.» чч. 170 і 173).

При *Генеральнім Військовім Секретаріятї* орґанізуєть ся окремий друкарський відділ, який отвирає власну друкарню й переплетню («Роб. Ґазета», ч. 201).

Українізують ся поволї й ґубернські земські друкарні.

У Петроградї основуєть ся товариство *«Друкар»,* яке отвирає власну друкарню й переносить її потім до Київа.

Дуже оживлений видавничий рух викликав скоро потребу нових українських книгарень, які ледви в силї заспокоїти великий попит за книжками. Українська книжка здобуває собі на Українї право горожанства й заповнює полички книгарень, щоби швидко зникнути між покупцями й читачами. Українські друкарнї, до недавна велика рідкість, виринають тепер усюди, навіть по менших провінціяльних містах. Більші городи мають уже й по кілька українських книгарень, не вчисляючи в те чужих підприємств, які тепер дуже радо роблять у себе місце українській книжцї.

Партії. Вибрана комісія поробила всї заходи й ще осінню книгарню отворено.

По дві українські книгарнї було, о скільки довідуємо ся з часописей, в Катеринодарі, Катеринославі й Полтаві.

В *Катеринодарі*: *Українська Книгарня*, Катерининська, 34.

Книжний склад «Слово» Кубанського Союзу дрібного кредиту.

В *Катеринославі*:

Книгарня Лозинської, Проспект;

Книгарня «Слово», вул. Поліцейська, 36.

У *Полтаві*:

Українська Книгарня, коло европейської гостинниці;

Книгарня Г. Маркевича, Бульвар І. Котляревського.

Поза тим маємо відомости ще про такі українські книгарнї по инших містах Україні:

Житомир:

Книгарня Совинського;

Інформаційне бюро при Волинській укр. Раді продає також книжки й ґазети, дім губ. прав. Вол. Укр. Ради.

Кремінець на Волині:

Українська Книгарня, вул. Широка, буд. Гернштейна («Нова Рада», ч. 131).

Кремінчук:

Українська Книгарня, Катерининська, 4.

Миколаїв:

Книгарня «Просвіти», Московська, 3.

Павлоград на Катеринославщині:

Книгарня *І. Орішнева.*

Петроград:

Українська Книгарня, Петр. сторона, Большой Проспект, 1. У Петроградї мала бути ще й друга укр. книгарня.

Харків:

Українська Книгарня, Петровський пер., 18 (або 48).

Чернигів:

Українська Книгарня, вул. Богоявленська.

Українські книгарнї були ще перед революцією у *Василькові*, *Єлисаветї*, *Ніжинї*, *Охтирцї* і т. дальше.

Крім тих українських книгарень було ще багато не-українських, які продавали (а навіть видавали) українські книжки, як наприклад книгарня Ідзїковського і Йогансона в Києві, Дідеріхса у Ростові і т. дальше.

Вкінцї треба згадати, що ширенням і продажжю укр. книжок та часописей займали ся ще дуже щиро всілякі українські орґанїзації й товариства, як земства, народнї ради, «Просвіти», військові й селянські ради, спілки і т. д. «Нова Рада» з 3. вересня 1917. р. доносить, що «Просвіти» й Спілки розповсюдили на Київщинї до 1. серпня 195.636 українських книжок. Український центральний галицько-буковинський Комітет допомоги жертвам війни ширив книжки між бранцями («Роб. Ґазета», ч. 187).

Для того, щоб краще ширити книжки, деякі орґанїзації й комітети основували окремі фонди й давали грошеві допомоги. Культурно-про-

світна Комісія улаштувала у Київі карнавочний збір на «книжку й ґазету воякові», що приніс чистого прибутку 6.228 карб. 78 коп. Херсонська повітова управа надіслала редакції «Народньої Волї» 2768 карб., щоби редакція розсилала часопись в 346 примірниках усім селянським просвітним товариствам. Бердичівська пов. «Просвіта» призначила 8.000 карбованців на українські книжки для народнїх шкіл (»Нова Рада», 138). Гадяцьке земське зібрання на Полтавщинї асиґнувало 70.000 карбованців на книжки для школярів.

При таких відносинах не диво, що в роцї 1917-ім розійшло ся між народом кілька мілїонів самих українських книжок.

4.

Українські „Просвіти“ й бібліотеки.

Велику ролю в культурному життю відродженої України відіграли товариства «Просвіти», які, як пише «Нова Рада» (ч. 136 з 13. вересня), «народили ся просто з стихійною, непереможною силою, за кілька місяців укрили Україну густою сіткою культурних огнищ і розпочали велику роботу коло освідомлювання села».

Коли після революції в 1905. році число «Просвіт» ледви переходило одну сотню, то тепер за кілька місяців повстало їх аж кілька тисяч і вкраїнські часописі переповнені вістками про їхню ріжнородну й вельми корисну діяльність.

Нові «Просвіти» пристосовують ся до вимогів хвилї, займають ся орґанїзацією селянства й піддержанням національного життя і не обмежують ся тільки до закладання читалень і видавання книжок. Попри видавничу діяльність, про яку ми вже згадували перед тим, і читальнї, в яких багато уваги звертаєть ся на часописї (напр. у селї Широкому на Херсонщинї читальня передплачувала аж 17 часописів), «Просвіти» закладають бібліотеки, початкові школи, ґімназії, фахові школи (на приклад ткацькі курси), діточі захисти, стипендії для шкільної молодїжі (напр. у Дїївцї), всїлякі спілки (напр. у Таганчі на Київщинї гуртову кравецьку майстерню) і т. дальше. «Просвіти» уладжують сходини, виклади, читання, курси, концерти, вистави, орґанїзу-

ють хори й театри. «Просвіти» загалом беруть участь у громадському житті й займають ся політично-орґанїзаційною роботою. В олександрівському повіті на Херсонщині «Просвіта» зробила вплив і на повітове земство так, що воно рішило приєднати ся до Укр. Центральної Ради. «Просвіти» причиняли ся до скликання національних зїздів (наприк. зїзду цілої Чорноморщини в Новоросійську), удержували інформаційні бюра і т. д.

Дуже скоро «Просвіти» для планового й успішнїщого ведення роботи зачали гуртувати ся у спілки, переважно повітові, як наприклад на Полтавщині, Харківщині і т. д. Для тої цїлї відбували ся окремі просвітянські повітові та ґубернські зїзди (як у Полтаві, Катеринославі, Миколаїві й деінде), які підготовили ґрунт під скликання загального всеукраїнського зїзду «Просвіт», що відбув ся у Київі в перших днях жовтня 1917. року.

Просвітянський зїзд виявив як найкраще велику діяльність «Просвіт» і дав почин до обговорення й уложення пляну діяльности й заснування Всеукраїнської Спілки «Просвіт», що скоро виробила одностайні статути для сільських «Просвіт», повітових Спілок «Просвіт» і приготовляла статут Спілки Спілок Просвіт. Ці проєкти мали бути в листопаді затверджені цїлим бюром, перед котрого скликанням відбували ся нові місцеві зїзди «Просвіт» (наприклад зїзд «Просвіт» гадяцького повіту на Полтавщині, липовецького на Київщині і т. д.).

Просвітянський зїзд виробив теж широкий плян роботи, який видно було з самих тем рефератів: видавнича діяльність, бібліотечна справа, народні історичні свята, справа народніх домів, дитячі захисти, взаємовідносини між «Просвітами» й «Селянською Спілкою» і и. На зїзді обговорювала ся далї справа кольпортажі, просвітянських кооперативів, кінематографів, щорічних зїздів «Просвіт», народнього шкільництва, бурс, позашкільної освіти, народніх клюбів і т. дальше.

На зїзді доручено київській «Просвіті» видавати спільний просвітянський орган-місячник, який друкував ся уже в грудні («Просвітянин»). Рішено також видати справочник для «Просвіт» і загалом поставлено широко органїзаційну справу так, що можна мати певність, що «Просвіти» після того стануть на сильний ґрунт і сповнять як слїд свої завдання.

За те українські бібліотеки не встигли ще вповні зорґанїзувати ся так, як того вимагають культурні потреби українського народу, бо до часів революції в тім напрямі не можна було зробити майже нічого з огляду на заборони московського уряду.

Тепер приходило ся щойно зачинати й класти підвалини серед розбурханих хвиль полїтичного життя, яке захоплювало загал, не лишаючи багато часу на спокійнїщу культурну роботу. Не зважаючи на те, у нас, за тих кілька місяців, зроблено дуже багато.

Український народ від давна відчував по-

требу *національної бібліотеки*, що збирала б і містила б цілу українську літературу й усе, що писало ся про Україну. Пробами таких бібліотек були галицькі бібліотеки «Народного Дому» і «Наукового Товариства імені Шевченка» у Львові, одначе вони не встигли зібрати всіх видань і як віддалені від українського центра не зможуть стати справжніми національними бібліотеками на взір «Національної Бібліотеки» у Парижі, Британського Музею у Льондоні, Публичної Бібліотеки у Петербурзі і т. д.

Українська національна бібліотека може бути тільки в столиці України, в Київі й треба сказати, що до того пороблено вже деякі підготовлення.

Ще у липні 1917. р. вніс був російський міністер освіти Мануїлов законопроект про задоволення культурних потреб України, в якому зносили ся всі обмеження у відношенню до відкриття українських бібліотек і поповнюванню бібліотек київської ґубернії українськими книжками, при чім київська міська бібліотека що до одержування й поповнювання книжками мала одержати однакові права з Публичною Бібліотекою у Петрограді. Одначе самі Українці не піддержали гадки перемінити київську міську бібліотеку в Українську Національну Бібліотеку, а зразу зачали робити заходи, щоби таку бібліотеку заснувати при Ґенеральнім Секретарстві Освіти. Задля того зорґанізував ся при Секретарстві освіти окремий бібліотечний відділ, який звернув ся до всіх видавців, авторів і редакто-

рів ґазет та журналів, присилати по 5 примірників своїх видань («Робітнича Ґазета», ч. 170). Можна сподівати ся, що в незалежній Україні справа Укр. Національної Бібліотеки скоро зреалізуєть ся.

Рівночасно з тим виринула й справа *Національного Музею-Архіва,* в якому заходом культурно-просвітної комісії Всеукр. Ради військових депутатів мало збирати ся все, що має якесь відношення до війни, а також до революції, до руху на Вкраїні і загалом до укр. національного життя як сучасного, так і минулого. Цей «Музей-Архів війни й революції» увійшов справді в життя й стоїть під управою О. Благодіра.

На Слобожанщину обмежує свою діяльність Товариство «Музей Слобожанщини», засноване у Харкові покійним художником С. Васильківським.

Окремий окружний український природничо-історичний і сільсько-господарський музей у Києві мав повстати на внесення проф. Тутковського при київськім товаристві природознавців.

Не меншу вагу мають для нас і уніферситетські та вищі фахові бібліотеки у Києві, Одесі, Харкові, Ніжині і т. д., які виказують, як наприклад київська уніферситетська бібліотека, велике число книжок, але мусять бути щойно доповнені українськими книжками й зукраїнізовані. Чи робили ся які більші заходи в тім напрямі, з часописей не видно. Знаємо тільки, що на другому всеукраїнському учительському зїзді

у Київі ухвалено між иншим просити Україн. Центр. Раду, щоби завести «наукову фундаментальну бібліотеку для народнього університету», а далі звернути увагу на відкриття книгарень, бібліотек і читалень. Одначе можна думати, що український рух відбив ся і на університетських бібліотеках.

Із часописей знаємо далі, що Київський Педагогічний Музей зукраїнізував ся ще в травні та що при Педагогічній Академії улаштовувала ся педагогічна бібліотека.

Незвичайно велике культурне значіння мають публичні, загально доступні бібліотеки. В західній Европі нема майже більшої місцевости без таких бібліотек і суспільність не жалує на те коштів і труду. У нас таких бібліотек ще не багато. Були вони між иншим у Київі, Харкові, Одесі й допускали ще за царських часів українські видання.

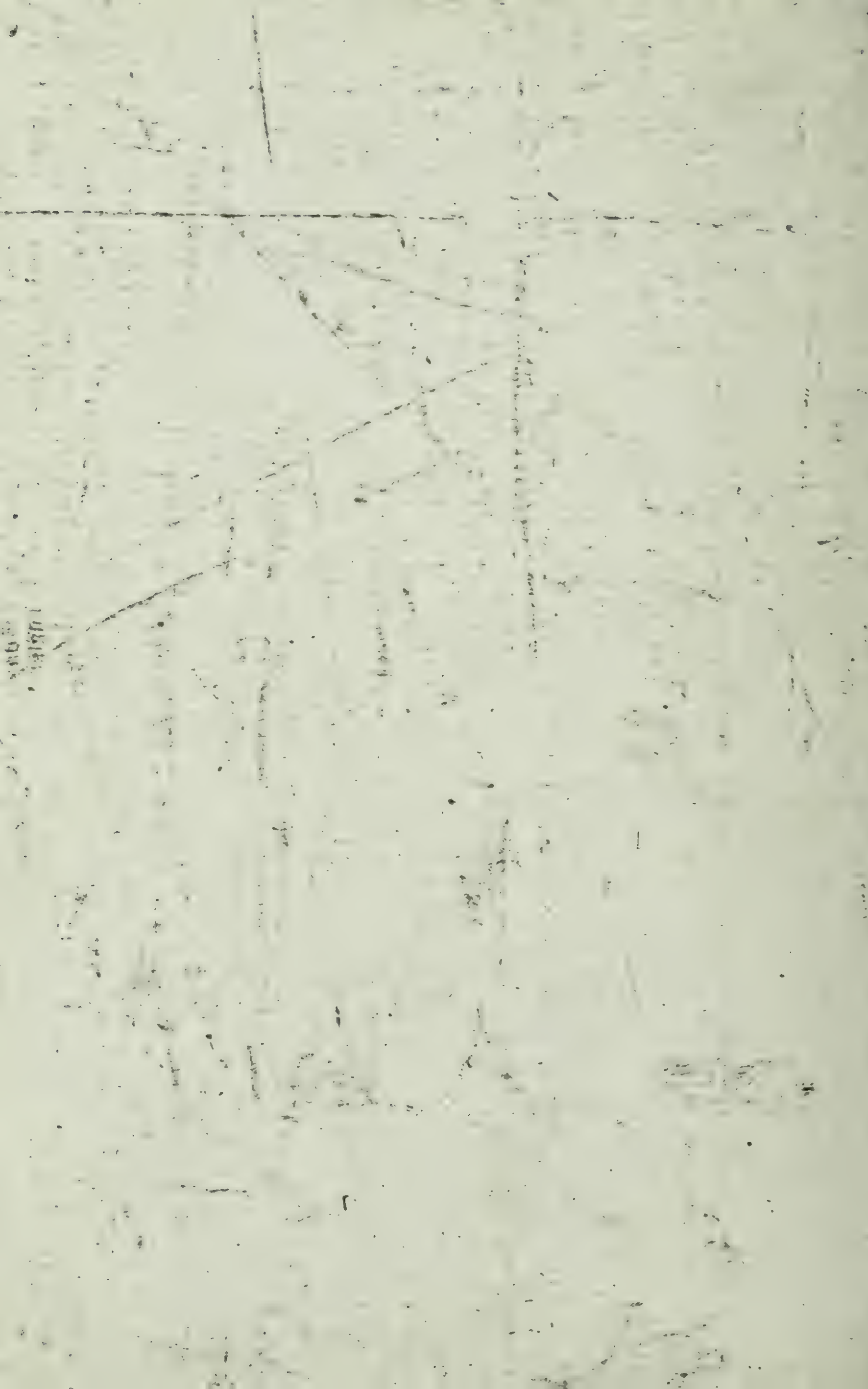
Українізація таких бібліотек мусіла після революції зробити значніщі поступи.

Найбільше за останній час зроблено на Україні на полі товариських і читальняних бібліотек. Наші часописі переповнені вістками про отворення укр. бібліотек при всіляких організаціях, читальнях («Просвітах»), клюбах, спілках і т. д. Ради військові, селянські й робітничі займали ся живо бібліотечною справою й отворили багато бібліотек для своїх членів. Так наприклад Культурно-Просвітна Комісія Всеукр. Ради Військових Депутатів у Київі отворила дня 1. грудня безплатну бібліотеку читальню для

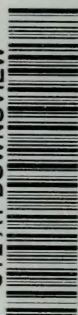
салдатів і військових київського ґарнізону. Рада Укр. Робітничого Клюбу відчинила при клюбі в Лукіянівському Народньому Домі бібліотеку для своїх членів. Професійні спілки теж звертали увагу на бібліотеки (*Ромул*: Наша культурно-просвітна робота в професійних спілках, «Робітнича Ґазета», ч. 168).

Найбільше бібліотек було при „Просвітах" і можна сміло сказати, що не було такої „Просвіти", яка но мала б при собі бодай невеличкої бібліотеки і то не тільки для своїх членів, але звичайно й для ширшого загалу. Бібліотеки „Просвіти" мають сповнити велике завдання й на них треба буде звернути пильну увагу.

Зміст.

Ціна 60 фен.

UTL AT DOWNSVIEW
D RANGE BAY SHLF POS ITEM C
39 13 30 27 06 021 3